

Наставни предмет: ЈЕЗИЧКЕ ИГРЕ

Наставник: СЛАВИЦА ЈОВАНОВИЋ

ГОВОРНИ РАЗВОЈ ДЕТЕТА ДО ТРЕЋЕ ГОДИНЕ

Дечји говорни развој

Способношћу говора обдарено је свако здраво дете, без обзира на расу, пол, степен интелигенције, или културни ниво друштва. Ову способност дете ће да реализује уз помоћ људи који га окружују и научиће језик своје средине. Први плач новорођенчета и рани облици гукања исти су свуда у свету, јер сва деца поседују исти гласовни апарат и у стању су да произведу исте звукове, без обзира да ли се они користе у његовом матерњем језику. У почетку (крајем првог месеца) дете оперише са 30, а око трећег и четвртог месеца са 120 различитих гласова. Ти гласови само делимично личе на артикулисане гласове неког језика, и многи од њих ће постепено нестајати (они који се не чују у говору средине), а током седам наредних година дете ће савладати изговор свих гласова матерњег језика или језика средине у којој живи.

Прво се у дечјем "говору" појављују вокали и то редом А Е И О У, затим, при крају првог месеца, гутурали К Г Х, а последњи се јављају уснени сугласници М Б П. Током прва три месеца, гласови се јављају спонтано и не разликују се код деце различитих народа, они су истоветни и код деце глувонемих родитеља (**период спонтане вокализације**), а затим почињу први облици социјалних реакција детета и започиње учење језика средине. Дете излази из фазе "**универзалне фонетике**" и почиње да везује звучне целине за одређена значења, приближно говорној пракси одраслих око њега, тј. започиње да учи специфични језик средине.

У првих шест месеци дете прође кроз период **плакања**, затим **гукања** (гу, агу – изражавања задовољства, ситости, удобности) и **тепања** (ма-ма, ба-ба, па-па). Од шестог месеца дете улази у **фазу разумевања туђег говора**, које се скоро до краја прве године тиче разумевања звучних вредности говора и тек покоје речи (дете реагује на топао и весео глас, на повишен тон, на грдњу и сл.). При крају прве године живота, говорни органи детета оспособљени су и спремни за изговарање артикулисаних гласова. Правилну артикулацију гласова условљавају: нормално развијени говорни органи, узраст, емоционална и социјална стабилност, ментална развијеност, слух, средина у којој дете одраста.

На почетку друге године дете већ разуме смисао кратких и једноставних реченица (*Идемо на спавање, Идемо у шетњу, Кажи тети па-па...*). У првој половини друге године, у говору деце јавиће се **прве речи**, али је код детета врло развијено невербално изражавање. Дете разуме и извршава једноставније налоге - *Донеси лутку, Стави на сто; Узми из тањира*; оно може да прати "читање" сликовница, да запамти и разуме једноставне стихове. Дечји изговор је доста неправилан и особе које нису блиске детету не могу га разумети, али у овом периоду има оправдања да одрасли прихватају *baby talk*, јер тиме охрабрују дете и подстичу га на говорење (*Сад цемо да*

обујемо ципе - Саћ ћемо да обујемо ципеле; Ево ладе - Ево чоколаде...). Дечји говор је везан за ситуацију у којој се говори, за сада и овде, али у трећој години дете може, и треба га све више подстицати на то, да прича и о нечему што му се раније догодило, а није превелик захтев и да преприча краћу причу коју је више пута чуло.

Прве речи јављају се у 15-16. месецу (код неке деце и раније, код друге касније), али ако се прве речи не јаве у периоду од 24. до 36. месеца, говоримо о закаснелом језичком развоју, чије узроке треба да утврди стручњак. Девојчице прву реч изговарају пре дечака и њихов укупан језички развој у почетку је бржи, али већ на узрасту од три године не постоје разлике у језичком статусу између дечака и девојчица.

У раном говору деце, прва фаза је означена као **период именовања** предмета који их окружују. У петнаестом месецу, на пример, скоро све речи у дечјем речнику су именице, у двадесетом их је око 75%, а на крају друге године 50-60%. На крају друге године (различита истраживања показују различите резултате), просечан речник износи око 37 речи, али тај број може прелазити и 120, код неке деце и 300, а може бити и испод 10 у појединачним случајевима. Овај спори развој током друге године, у наредном периоду знатно се убрзава и у повољној културној средини годишње се повећава за око 1000 речи. Речник је најпроменљивија и најнестабилнија категорија, и најзависнија од срединских услова, отуда су и могуће велике разлике међу децом кад је у питању лексички фонд.

Релативно дуго времена у дечјем говору постоји раскорак и неусаглашеност између акустичке и моторичке компоненте гласова. Деца пре формирају акустичку компоненту, примајући утиске о боји, висини, трајању гласа, него моторичку, тј. покрете говорних органа – она, на пример, праве разлику између глагола *ради* и *хлади*, али и један и други изговарају као *лади*; спорије иде артикулација струјних и предњонепчаних сугласника, африката и сонанта *р*.

Са три године дете би требало да правилно изговара све вокале и 66% консонаната (стабилан и увежбан изговор, правилан изговор у свим положајима у речи и у свим гласовним комбинацијама). До краја четврте, али није неуобичајено и до шесте године, дете ће да савлада изговор: *р, л, љ, њ*, затим парова *ћ - ђ, ч - џ*, и, најзад, парова *с - з, ш - ж*.

На узрасту од три године дете већ користи све врсте речи, али је још увек изражена доминација именица. Ипак, у именовању налази се скривена енергија глагола, што се јасно види у дечјем језичком стваралаштву - *стругалица, копалица, лупалица, лизак /језик/, мазелин /вазелин/*, у свим побројаним именицама основу чини глагол - *стругати, копати, лупати, лизати, мазати*. Привлаче га и глаголи, па их, такође, само ствара од познатих именица (*Освећај ми јелку; Одљускај јаје; Зачекићај, Ала сам се начајила, намакаронила* - напила чаја, најела макарона). Дете користи једнину и множину, за род поседује изузетну осетљивост (*корњач* је мужјак *корњаче*; *пшеница* је *мама, пшено* је *дете*); осећа функцију предлога у префиксима (*Отпрљај ми руку; Вико, вико и навико; Не/стало струје; Не/ваљалко*).

Прве дечје речи нису само пука именована, оне изражавају увек одређене односе - оне су реченице, које, у датој ситуацији, онај који се бави дететом лако разуме (*Меко – Ено млека, Хоћу млеко, Нећу банану, хоћу млеко, Дај ми млеко и сл.*). У исказима од једне речи присутан је само мали део онога што дете намерава да каже, остали део се подразумева из невербалног контекста, гестова, мимике. На пример, дете гледа у мајку која држи лопту, пружа руку и каже *Лота!* – Мама, дај ми лопту! Иако многи психолози ову фазу називају периодом именована, ове именице су у суштини глаголи (глаголи су конституенти реченице); детиње - *Мама*, може да значи – *Узми ме; Бојим се; Хоћу да једем.*

Касније се **реченица** проширује, постаје сложенија и све правилније се структурише. На почетку, дете себе ословљава личним именом или надимком, а уместо у првом, користи глаголски облик у трећем лицу (*Неће па-па; Ната да*). Када дете почне да користи глагол у првом лицу, он се редовно јавља сам (*Не дам, Нећу*), а лична заменица се јавља само код енклитичког облика глагола хтети (*Ја ћу*). Лична заменица првог лица у почетку је везана само за контекст вршиоца - *ја*, и контекст примаоца - *ми* (и то само у исказима који су захтеви - уз глагол дати - *Дај ми*). Незнатно касније, дете усваја и заменицу другог лица (*Ето ти; То ти не треба*). Велику учесталост имају присвојне заменице *моје* и *твоје* (*То је моје; Смам твоје бојице*), док је заменица *наш* изразито ретка. За рану фазу развоја говора код деце (друга и трећа година), карактеристична је **проста и проширена реченица**, а затим се појављује и сложена реченица.

Крајем треће године појављују се у дечјем говору прво **независно сложене реченице**, а затим и **зависне** - временске, односне, намерне (*Има једна тета што је ружна; Мама дође да ме тражи*). У даљем периоду развијају се обележја и односи узрочности и савладавају се падежи. У говору деце на узрасту од четири године, јављају се готово сви типови граматичких решења, мада нису усвојени сви детаљи. Око шесте-седме године савладана је већина падежа и сложених глаголских облика, али дете у 95% користи презент, а од падежа најчешће номинатив и акузатив. Падежне конструкције су редовно упрошћеније и једноставније, а није ретко ни замењивање падежа (локатив акузативом – *Глава човека је једна округлина на човека*).

Дужина реченице мења се са узрастом, тако што у свакој години постоји прираштај од једне речи. Просечна дужина реченице на узрасту од 5 година је 5 речи, од 7 година 7 речи. Дете на тим узрастима може конструисати и дуже реченице, али оне нису типичне. Исто тако, из разлога што у вербалној интеракцији учесници имају подједнак увид у ситуацијски контекст, уместо сложенијих, деца користе краће и једноставније форме, иако познају сложеније. Тако се, на пример, место и начин вршења радње чешће означавају прилогом, а не падежним или реченичним конструкцијама, месном или начинском реченицом (*Стави једног ту*, а не *Стави једног под сто; Хоћеш овако да ти покажем*, уместо *Хоћеш да ти покажем како то да урадиш*). Због сложености синтаксичког обрасца, могло би се претпоставити да су погодбене реченице ретке на овом узрасту, али се оне врло често јављају у дечјем говору, јер деца своје понашање условљавају понашањем другог и на тај начин одмеравају свој статус (*Ако ми не даш лутку, нећу ти дати чоколаду, Ако неко то једе, онда иде у болницу*).

Карактеристике дечјег говорног развоја

Доласком у јаслице, дете наставља развој започет у породици, ступајући у интеракцију са новом околином. До треће године оно овладава до извесне мере матерњим језиком, оно је способно не само да објекте доводи у међусобну везу (**сензомоторна интелигенција**), већ и да то чини са њиховим симболичким заменама – речима (**симболичка интелигенција**).

За дечји говор, међутим, још увек су карактеристична испуштања, преметања и уметања гласова, која се могу објаснити тежњом ка лакшем изговору (лопта – *лота*, књига – *кига*, маказе – *мазаке* /усне, зуби, задње непце/, прати – *перати* и сл.). Напуштање и кориговање нетачног изговора зависиће и од језичког понашања околине. Ако одрасли са децом комуницирају “зрелим” говором, деца ће пре напустити речи као што су *тиба*, *пипе*, *пупа*. У том смислу, васпитач ће остваривати потребну сарадњу са родитељима.

У развоју дечјег говора има доста вербалне игре, али и експериментисања. Говорећи, дете се игра, али и учи. Тако се у говору детета јављају речи и облици који старије веома забављају, као што су *лупалица*, *вртилатор*, *мазелин*, *пасови*, *човеци*, *људ*, *жуљеће ципеле*, *црвећа јабука*, *дебелија*. Ове речи, као и карактеристично мењање неправилних глагола као правилних (*лизај*, *плакају*, *донесила*, *пљува се*, *нећем*), показују да деца најпре уочавају најопштија граматичка правила, а потом уче изузетке. Такође, то показује да деца језик не уче механички (**опонашањем** одраслих), већ да је учење језика и **стваралачки** процес. Деца не уче готове речи, још мање готове реченице. Полазећи од онога што су чула, деца уче како се, по истом обрасцу, могу направити нове речи и нови искази. Она, у ствари, усвајају систем правила, тј. граматику. У том процесу, приметно је тражење логике у структури сваке речи (*То није модрица, то је црвеница; Крава не бодe него рогује; Патке иду пачећи, а гуске гускећи*).

Дечји говор је на овом узрасту (3 године) још увек **ситуациони**, тешко разумљив изван дате ситуације и има релативно малу улогу у регулисању дечјих активности. То није резултат само недовољног развоја говора, већ и последица малог искуства детета у комуникацији, која је ограничена на ситуације у којима га саговорници добро разумеју и на основу малог броја информација, који познају његова интересовања и игре.

Дете у говору не даје хронолошки след догађаја, међу реченицама не успоставља однос – његове поруке остају неразвијене, **имплицитне**, могу их разумети само они који се налазе у истој ситуацији. Дечје поруке се одликују непотпуним реченицама, заменицама за које се не зна особа или предмет који замењују. Са друге стране, у разумевању порука које му се упућују, дете је ограничено нивоом свог психичког развоја (**егоцентричност**), који му не допушта да стварност сагледа са туђе тачке гледишта. Усредсређено на властито виђење стварности, оно често поруке саговорника схвата погрешно.

За овај период карактеристичан је и **номинални реализам**, појава да се речи не разликују од предмета које означавају. Деца се плаше на помен речи вук, вештица, мисле да "велике" речи означавају нешто велико, а "мале" мало, речи за њих имају буквално значење, што отежава схватање бројних речи са пренесеним значењем.

Карактеристика говора детета раног узраста јесте **симпрактичност** – уска повезаност говора са практичним активностима. Она се огледа у егоцентричном говору детета које се само игра, али и у говору у игри са другом децом, када подстицаји за комуникацију долазе из практичних активности које деца изводе. Код млађег детета говор се у решавању практичних задатака јавља накнадно, после извршених радњи, као извештај о урађеном, а тек касније, на следећој етапи, говор почиње да претходи радњи и има функцију планирања - дете уочава везе између елемената ситуације по смислу, које се дакле не могу опазити. Постепено, сазревајући, дете прелази од планирања на целовито решавање конкретних задатака, путем расуђивања, уз помоћ говора (експериментишући разним предметима у оквиру откривачких активности, дете може закључити да дрвени пливају а метални тону).

Дете које мало говори

Реч је о детету које није стекло способност за функционалну употребу говора у комуникацији са другима. Оно мало, или уопште не говори. Ослања се на употребу невербалног говора у изражавању својих потреба и жеља или рачуна на способност одраслих да их уоче. Оно подстиче одраслог да говори уместо њега. Са оваквим дететом рад васпитача је специфичан и може врло брзо дати резултате ако није у питању поремећај (доста ретко), јер је владање језичким структурама код њега обично на истом нивоу као код већине деце, мада може бити и лошије. Најчешће је реч о запостављеном детету, које на овај начин жели да обезбеди пажњу одраслих, или о детету чији су родитељи увек преузимали иницијативу у комуникацији, па се у јаслицама осећа напуштеним, усамљеним и сл. Циљ васпитних интервенција је стицање функционалних навика комуникације, омогућавање детету да научи она комуникативна понашања која ће му обезбедити прилагођавање условима живота у јаслицама. Васпитни поступци су: топлина и аутентичност интеракције; показивање заинтересованости за дететову (невербалну) иницијативу; нуђење одговарајућег модела исказа; подстицање детета да имитира модел; помагање детету да имитира модел; обраћање пажње на оно шта дете ради, коментарисање и похваљивање; спонтано укључивање друге деце у сарадњу.

(Славица Јовановић, *Говор и комуникација*)

Карактеристике говорног развоја на узрасту до 18 месеци

Од шестог месеца дете улази у фазу разумевања туђег говора. У почетку је то разумевање врло ограничено. Дете ће делимично разумети оно што му се говори, само ако је говор врло тесно повезан са ситуацијом у којој се дете и одрасли налазе. На пример, дете ће почети да схвата да је нека реч назив за познати предмет (особу), ако се тај предмет именује више пута уз показивање. Дете разуме и глобално значење неких реченица, ако се њима означава радња која је у току. На пример, детету се каже *Отвори уста* у току храњења, када је кашичица пружена, а одрасли и сам отвара уста да би показао шта се од њега очекује.

Крајем прве године код малог броја деце јавља се прва изговорена реч. Она је само формално реч, јер има значење целе реченице. Кад дете каже мама, оно тиме изражава мисао, жељу, потребу: *Мама, дођи, Мама, узми ме, Мама, гладан сам...*

У периоду од 12. до 18. месеца код највећег броја деце јављају се прве речи. Прве речи везане су за детету блиске особе, познате предмете, делове дететовог тела.

Синтаксе још увек нема, али дете прави комбинације *реч + гест* (каже пава и одмахује главом - Нећу да спавам).

Прве речи одликује проширено значење (*ту-ту* је ауто, али и све што се креће помоћу точкова) или сужено значење (*ука* је само једна одређена лутка).

У овом периоду нормална је појава неизговарања, погрешног изговарања и замењивања појединих гласова у речи (*ба* - баци, *ука* - лутка, *ота* - лопта, *папа* - спава...).

Средиште развоја говора је споразумевање детета и одраслог у склопу свакодневних практичних активности, а споразумевање се одвија уз помоћ радњи, израза лица, положаја тела, гестова, речи, које треба више пута понављати, и реченица које треба да су кратке, јасне и повезане са ситуацијом.

Дечје говорне игре на овом узрасту су *игре чаврљања*, *дечјег брбљања*, које понекад наликује на прави говор, али то није јер "речи" и "реченице" немају значења.

Улога васпитача

Прва припрема детета за каснији говорни развој је успостављање чврстих емоционалних веза са дететом и развијање комуникације помоћу невербалних средстава: погледом, осмехом, додиром, гестовима, говорењем. Све покушаје вокализације треба запазити, реаговати имитацијом и мимиком, узвраћати детету и правим говором. Васпитачев говор детету, чак и када га дете не разуме, снажан је мотив његовој активности. Све што се са дететом ради треба да буде праћено једноставним и јасним говором (*Дај ручицу, Ево ти лопта, Хајде да ручамо, Отвори уста...*).

Повремено, уз показивање, треба јасно именовати предмете и особе из дететове околине или делове његовог тела (*Види мацу, Ово је лопта, Где је мама, Ово је паметна глава...*). Показивање сликовница, са јасно и једноставно насликаним познатим предметима и животињама - добра је прилика за именовање. Васпитач показује заинтересованост за прве дечје речи и понавља их заједно са дететом. Васпитач упућује детету питања и налоге типа: *Шта је ово? Ко је ово?* (показујући на предмете или познате особе); *Где је лутка? Покажи ципеле. Дај лопту. Стави књигу на сто. Дај књигу Тањи.*

Карактеристике говорног развоја на узрасту од 18. до 24. месеца

Дете добро разуме говор везан за непосредне свакодневне ситуације, али и неке исказе који се односе на оно што није присутно. Појављују се речи *нема* и *оде* којима се означавају одсутне ствари или особе. Дете зна да донесе именовани предмет. Разуме једноставне налоге и извршава их (*Стави на сто. Узми лутку из кутије...*). Разуме упитне реченице. Почиње да користи ознаке за множину и својину (*мамине пепеле*).

У дечјем говору појављују се двочлани искази, који обично садрже вршиоца радње и радњу (*Ма иде*).

Кад је у питању речник, разлике међу децом су велике: код неке дече тек се појављују прве речи, код друге се запажа нагли пораст речника - од 10 до 200-300 речи, а поједина деца, на крају друге године располажу са 700 речи.

Честа су гласовна упрошћавања у речима (но - нога, са са - касета, му му - музика...), па се дечји говор, углавном, може разумети само у контексту, у ситуацији када су речи изговорене.

И даље у комуникацији дете користи невербално изражавање.

Улога васпитача

Васпитачев говор упућен детету и даље треба да буде тесно повезан са ситуацијом у којој се говори.

Васпитач настоји да разуме дечје невербално и вербално изражавање, да адекватно и брзо реагује на дечји страх, на бол, на његове жеље и потребе.

Васпитач треба да омогући детету да јасно увиди везу између ознаке (речи) и онога што је том речју означено (у току неге, у играма са дететом, у току разгледања слика и сликовница). Поред именовања предмета, животиња, биљака, особа, детету треба речима описивати и радње. Дете треба да научи своје име, да учи да за себе каже ја, да учи да речима може изразити своја осећања (да каже *бо* и покаже место где га боли). Оно треба да усвоји и неке практичне и корисне речи (дај, хоћу, молим...).

На узрасту од две године дете може да разуме и запамти једноставне али звучне стихове и васпитач то треба да му омогући.

Васпитач треба да ствара ситуације које ће подстицати дете да говори, да затражи нешто, да замоли, да поздрави неког, да позове неког итд.

Карактеристике говорног развоја на узрасту од 24. до 36. месеца

За говорни развој детета ово је један од најзначајнијих периода. У њему се јавља почетна способност детета да разуме чисте говорне исказе, без ослањања на невербалне елементе. Говор се појављује као делимично самостално средство комуникације и у сасвим почетном виду као средство мишљења. Повећава се дужина реченице и унапређује дечја способност комуникације. Дете реченицом исказује сложеније односе, као што су: вршилац радње - радња - објекат (Тета даје лопту), вршилац радње, - радња - место радње (Беба спава у кревету).

Говор детета бележи велики пораст броја речи (600-700 речи са 30 месеци, а са три године 800-900 речи). Разлике међу децом су велике - нека деца располажу речником од само неколико десетина речи, а речник код поједине деце може бројати и 1500 речи.

Дечји речник се развија и квалитативно. Дете користи речи - ознаке за поједина својства предмета (велики - мали), ознаке за боје, за време (сада, после, када...), почиње да користи предлоге (у, на, иза, испод...)

Артикулација је у овом периоду знатно боља. И ту постоје велике разлике међу децом. Исправљање *бепског* говора не сме бити наметљиво и увредљиво. Добро је да се изводи у виду фонолошких игара.

Повећане говорне способности омогућавају детету да говор користи на нов начин - да нешто саопшти о ономе што није присутно, да исприча нешто о себи, о нечему што се догодило у блиској прошлости.

Говорни развој на овом узрасту веома је важан за формирање појма о себи, за усвајање правила понашања и стварање првих моралних судова. Дете усваја значења речи: добро, лоше, лепо, ружно и на основу тих првих процена ствара сопствена морална осећања и ставове.

Језичке игре деце овог узраста развијају се у виду фонолошких игара (понављање гласова, гласовних скупова, звучних и чудних речи), а повремено се јављају и парадигматске игре.

Улога васпитача

И за овај узраст је карактеристично да се говор и комуникација код детета развија у оквиру општег доброг контакта са дететом и да се тек делимично и повремено говор издваја и осамостаљује. Погрешно је развијати говор одвојено од активности детета, од ситуације на коју се говор односи.

Игре и активности којима се подстиче развој говора су: игре именована, игре налога и улога, игре погађања, игре допуњавања, игре антонима (велики- мали, горе-доле, пуно- празно...), разгледање сликовница и тематских слика, причање кратких прича и казивање кратких песама (говорење песама и прича представља почетне облике чисте вербалне размене), гледање дијафилмова и драматизација.

Улога васпитача у развоју говора код детета огледа се у заједничким спонтаним разговорима , заједничком причању о нечему што је виђено и доживљено. Васпитач запажа, подржава дететове језичке игре и увлачи у њих и другу децу.

(Из: Група аутора, *Корак по корак: васпитање деце до три године*)

ДЕЧЈИ ГОВОР

Функције дечјег говора

Функције говора детета су у тесној вези са потребама детета у језичкој комуникацији – потребама да општи са другима, да изрази своје мишљење, осећања, жеље, да образлаже своје поступке, да обавести друге или их пита о нечему, да открива могућности језика и сопствене могућности у комуникацији, да уочава везе између ствари и појава и то изрази говором.

Функције говора детета могу се класификовати у три категорије:

сигнификативна (означавајућа)

социјална (комуникативна)

приватна (егоцентрична)

Сигнификативна функција говора тиче се способности детета да предмете и њихове односе означава речима; способности схватања изражајних могућности говора. Активности и игре, у којима се траже и налазе одговарајуће речи, фразе и конструкције, доприносе развоју ове функције и способности детета да се ефикасно споразумева – да разуме друге и да други њега разумеју. То су активности и игре у којима се траже и налазе задате речи - имена, деминутиви, антоними, речи које означавају особине, поређења, радње, речи које припадају одређеном тематском кругу - календар речи, "лепе" речи, "чудне" речи.

Комуникативна функција говора директно проистиче из дечје потребе за општењем са другима, одраслима и децом, у различитим животним ситуацијама. Она може бити:

Интеракциона или фатичка – када се комуникација одвија у вези са нечим што се види, што се тренутно догађа, у вези са чињеницама спољашњег света који окружује саговорнике. Ова комуникативна функција је, с обзиром на дечје мало искуство, највише заступљена у дечјем говору. Дечји искази су најчешће имплицитни, допуњени невербалним говором и ситуационим контекстом;

Обавештајна – ако се говором преносе информације о предметима, појавама и догађајима за које саговорник не зна. Резултат је развоја дечјих мисаоних способности и подстицаја одраслих да дете изрази оно што је неприсутно, на начин који је схватљив другима;

Експресивна – када се исказима изражавају осећања, унутрашња стања и расположења. Образовање и васпитање у вртићу мора бити усмерено ка социјалном, али и личном развоју детета, ка његовом активном сазнавању света, али и обликовању сопствене личности;

Инструментална – када се говором изражавају жеље, захтеви, протести;

Регулативна – када је комуникација усмерена на управљање понашањем других, на успостављање односа међу децом;

Хеуристичка (откривачка) – комуникација у којој долази до открића и нових сазнања, уочавања нових појава или односа. Да би до учења откривањем дошло, потребно је дете суочити са проблемом који ће га подстаћи на постављање питања, проверавање, истраживање, експериментисање;

Имагинативна – комуникација која се темељи на игровној, измишљеној и измаштаној ситуацији;

Перформативна – комуникација одређена социјалним нормама у опхођењу (учтиве фразе, утврђени начини обраћања различитим саговорницима, тражење дозволе за обраћање, извињења, давање обећања и сл.).

Приватна функција говора огледа се у субјективном, егоцентричном говору, којим дете изражава задовољство говорењем, усмерава пажњу на себе, изражава ток својих мисли. Ту спадају: језичке игре детета, од гукања и тепања до игара речима и бројних смишљених бесмислица и екикики поезије; говор као средство мишљења и формирања појмова; а онда и говор као средство за управљање сопственим понашањем и средство за развијање слике о себи, за самосазнавање.

У вртићу, функције говора васпитач подстиче и негује у бројним спонтаним и природним ситуацијама, као и у оквиру специфичних активности, посебно усмерених на развој говора, било да се оне остварују самостално или у оквиру комплексних активности.

За ефикасан рад васпитача на развоју говора деце, потребно је уочавање и бележење развијености комуникативних функција дечјег говора. Таква испитивања се обављају спонтано и плански, уз помоћ различитих средстава (слика, сликовница, звучних записа, тестова) и коришћењем различитих метода (разговора, показивања, приказивања). Испитују се комуникативне способности сваког детета (иницирање комуникације, комуникација дете-дете, комуникација дете-васпитач, способност слушања других, разумевање вербалних порука, разумевање прочитаног текста, способност препричавања, развијеност реченице и др.). Подаци се сређују, класификују и уопштавају, повезују са резултатима других испитивања детета, његове индивидуалности, самосталности, креативности, социјално-емоционалних и сазнајних компетенција, физичког развоја - прави се портрет детета и целе васпитне групе. На основу добијених резултата, васпитач утврђује којим комуникативним способностима је овладала већина, мањи број деце и свако дете појединачно, и предузима одговарајуће васпитне поступке и организује активности које ће подстицати развијање појединих функција говора. Након извесног времена, у поновљеним испитивањима, утврђују се настале промене и, у складу са њима, организује даљи рад.

(Славица Јовановић, *Говор и комуникација*)

Говор у игри

Развој детета, па и његов говорни развој, може се пратити и кроз игре којима се дете игра. Дечја игра је најпре **солитарна** (усамљена), потом **паралелна** (упоредна), најзад **кооперативна** (друштвена).

У солитарној игри дете, углавном, говори само са собом - описује шта ради, именује предмете и играчке којима се игра, поставља себи питања и одговара на њих. Овај егоцентрични говор није ипак сасвим недруштвен, јер дете у знатној мери прима, у својој игри и њеном развијању, подстицаје одраслих који ту игру прате са стране. Његова симпрактичност не само да помаже детету у игри, него је и неопходна за развој опажајног и појмовног мишљења. У следећој фази, деца се играју једно поред другог, али без сарадње, што се огледа и у употреби говора. Деца не обраћају пажњу једно на друго, она говоре сама за себе и сама себи. Када дете почне да се игра на друштвен начин, оно постаје члан групе који сарађује са другима, а говор постаје један од градилачких елемената игре.

Васпитно-образовни рад на развоју говора темељи се на начелу да је **дете носилац свог говорног развоја**.

Тешкоће у комуникацији код детета јасленог и предшколског узраста јављају се због недовољног познавања језика и других сазнајних ограничења, егоцентризма и неспособности да се стави у позицију другог. Једини начин да се оне превазиђу јесте стављање детета у ситуацију да говори, да практикује разноврсну употребу говора у интеракцији са другима. Практикујући говор, дете развија своје говорно понашање. Превођење детета са имплицитног на експлицитни говор (прилагођен саговорнику и комуникацијској ситуацији), као и проблеми који том приликом настају, решавају се интеракцијским методама учења.

Истраживања показују да за проговарање није довољно то што дете има урођене предиспозиције да научи језик, нити да буде "запљуснуто језиком", већ је за то пресудна активна комуникација, комуникација у којој је за дете аранжирана говорна интеракција, а она је нужна и у даљем раду на развоју говора. У тој аранжираној интеракцији, васпитач подржава дете да схвати и моделује лексичке и фразеолошке супституте за предмете и појаве који га окружују и то чини у игровним формама, подстичући дете не само да прихвата активну улогу, него и водећу улогу у игри.

Сви поступци које користи васпитач имају исту сврху – да допринесу успешности комуникације. А за успешну комуникацију веома је важан **квалитет контакта** (који подразумева отвореност, искреност и топлину у комуникацији). Први корак у интеракцији васпитача и детета састоји се у показивању заинтересованости за дете које започиње комуникацију, чиме га прихвата као саговорника и подстиче да настави интеракцију. При томе васпитач користи различите невербалне и вербалне подстицаје

(заинтересован поглед, осмех, додир; слушам те, можеш ли то рећи јасније, нисам сигуран да су те и друга деца разумела, покушај...). У интеракцији, млађем детету понекад треба понудити модел исказа (Кад дете каже *Дај* и показује на коцку, васпитач ће предложити модел – *Дај ми коцку*. Ако дете то понови, значи да је схватило да васпитач очекује да га имитира.). Ако дете не имитира модел, васпитач га подстиче (Узима коцку и пита *Шта је то*. Ако дете одговори, васпитач потврђује тачност његовог одговора, понављајући га – *Тако је, то је коцка*.) Уколико дете није у стању да имитира модел, васпитач му помаже: тако што изговара један део речи – *То је ко...*; именовањем супротног појма у виду недовршене реченице – *Није лопта него ...*; давањем могућности избора између два одговора – *Чиме се игра Маја, коцком или лутком?*; описивањем предмета, али без именовања, или позивањем на искуство детета – *То и ти имаш код куће* и сл.

Поступци са дететом које мало говори треба да су још топлији. У првом реду, овде иницијатива ретко полази од детета, интеракцију започиње васпитач, на пример, тако што ће му понудити неку играчку да се игра (слагалицу). У следећој фази васпитач настоји да његова пажња и похвала постану значајне за дете (он коментарише дечју активност – *Овај део иде тамо... Ти знаш да састављаш ову слагалицу... Тако је, окрени тај део... Баш је лепа ова слагалица...* и ставља му до знања да је заинтересован за интеракцију. Када дете то схвати, оно ће почети и само да се обраћа васпитачу – *Дођи да видиш*. Ту иницијативу треба охрабрити – *Драго ми је што си ме звао. Баш си брзо саставио слагалицу. Хоћеш ли поново да видим како то радиш*. Ту се отварају могућности за даљу интеракцију – *Треба ли ти помоћ...* Ако дете само климне главом, он га пита – *Можеш ли да кажеш да или не, Кажи треба ми помоћ*.) Интеракција напредује ако дете у некој следећој ситуацији започиње комуникацију, коју васпитач наравно прихвата и одржава, постепено укључујући у сарадњу другу децу.

У пракси савременог предшколског васпитања и образовања, много више него раније, поклања се пажња култивисању спонтаних језичких игара малог детета, с обзиром на њихов значај за дечје језичко стваралаштво, без којег нема развоја говора (само мали део говора резултат је подражавања). Већ је напред речено да велики део спонтаног језичког стваралаштва показује како дете употребљава језик и у "служби збиље" (*Мама, ја сам се насапуњао, а ти ме насунђерај; Зашто је ово море негде изгужвано, а негде испеглано; Приметио сам да је у Београду јако развијено бркарство*). У свим овим примерима, дете се не игра језиком, нити трага за неологизмима, оно следи свој начин поимања језика и, према сопственим мерилима, проналази најбољи израз за оно што жели да саопшти.

(Славица Јовановић, *Говор и комуникација*)

Игра као форма увођења детета у језик и говор

Од недавно, психолошка и психолингвистичка истраживања о усвајању говора и језика мењају схватање о томе шта је *средина* која утиче на овај процес. На првом месту из појма средина издваја се однос између детета и њему блиских особа, а затим се у том односу покушавају открити и истраживати они формативни елементи који утичу на успостављање и развој појединих психичких процеса.

Тако се, на пример, у истраживањима усвајања говора и језика пажња усредсређује на *дијалог*, на разговор између детета и одрасле особе, при чему се и дете и одрасла особа сматрају за активне личности, а њихов дијалог за *интеракцију*. У таквом истраживању постаје упадљивије и много јасније шта *ради одрасла особа* да би навела дете да проговори, а шта *ради дете* изложено овом навођењу.

Оваква врста истраживања је највише усмерена на проблем проговарања, односно са преласка са прелингвистичке на лингвистичку фазу развоја (Bruner, Garvey, Nelson). Она су донела податке о томе како родитељи намерно поступају да би дете подстакли да проговори. За све поступке је карактеристично да *издвајају разговор из свакодневног контекста*, да га разним средствима покушавају *моделовати*, да за овакву врсту дијалога придобијају дете, тако што разговор чине забавним, а то постижу тиме што га одвајају од свакодневне рутине, од практичних циљева и уносе у њега *повишено расположење*. У таквој прилици, мајка мења израз лица, гледа у дете, подиже обрве, шири очи, смањује размак између свог и дететовог лица, наглашава речи, продужено изговара самогласнике... Истовремено, мајка се понаша тако као да дете говори - она оставља простор за дечји говор и реагује као да је оно заиста говорило, чак и када дете не вокализује.

Из следећег примера се види да одрасла особа, у намери да подстакне дете на разговор, не чини то у свакодневној ситуацији, већ ствара изузетну ситуацију, која није везана ни за шта друго, осим за разговор. Оваква ситуација је по свим својим обележјима у ствари игра, која постепено прелази у ритуал. Наводимо често понављану игру баке и девојчице (узраста годину дана и 10 месеци) која је споро проговарала и мало говорила. "Разговор" би увек почињао тако што би девојчица села баки у крило, хватала је за огрлицу, а бака би ову иницијативу прихватала као прилику за дијалог. Поред баке је редовно (намерно) стајала њена ташна, из које су она и девојчица вадиле шминку, а бака би ружем цртала "бебице" на шакама девојчице. Пошто би се девојчица машила ташне, разговор би текао овако:

Б: Шта хоћеш? (весело и подстицајно, мада спречава девојчицу да из ташне узме шта хоће)

Д: Та...а...та (ташну)

Б: А, хоћеш ташну. Шта ћемо узети из ташне?

Д: О...о...о (и показује прстићем на длан)

Б: Узећемо руж, па ћемо цртати бебице на руци. О...о...о

Д: (Девојчица се смеје, бака узима руж и почиње да црта)

Б: Држи овако руку. Сада ћемо нацртати очи, па нос, па уста (Све се изговара полако, наглашено, са паузама, а свака реч наглашава везу са оним што се чини)

Б: Ево, једна бебица је готова.

Д: (Девојчица се задовољно смеје и одмах пружа другу руку. Понавља се претходни поступак и разговор)

Б: (певуши) Мала, мала бебица. Мала, мала бебица.

Д: (Смеје се, а затим трчи да свима у кући покаже своје руке) На-на, на-на (То је нацртала нана)

Девојчица се враћа баки и све почиње испочетка.

Цео разговор се одвија као забава, у раздраганом расположењу, дете није подучавано, оно је увучено у игру која чини упадљивим правила разговарања, а сам разговор везује за задовољство.

У појединим истраживањима испитивана је улога језиколиких игара у прелажењу детета са прелингвистичког у лингвистички стадијум развоја. Таква језиколика игра је *У-ја* игра скривања, које се свака мајка или одрасла особа која се стара о беби игра са дететом. Проучаване су карактеристике ове игре, начин на који је мајка и дете играју, њене трансформације у року од годину и по дана и учинак који је извршила на проговарање детета. Ова игра има две карактеристике опште игре, које су за усвајање говора од посебног значаја: она обезбеђује честу и систематску употребу језика у интеракцији са одраслим и, будући да је форма издвојена од свакодневног тока ствари, и говор и језик одваја од рутине и могућих последица, она говор и језик укључује у "поље комбинаторијске активности, одвајајући учинак и средство".

У игри постоје две јасно одвојене секвенце (теме) - *уводна* и *исходна*. Свака од њих се дели на још две компоненте: прва на *припрему* и *нестајање*, а друга на *појављивање* и *потврђивање*. У свакој компоненти игре јављају се одређене говорне фразе повезане са понашањем. Игра се говорно конституише тако што између њених сегмената постоје краће и дуже паузе, а нарочито је дуга пауза између нестајања и појављивања.

Анализа употребе ове игре у периоду од годину и по дана показала је карактеристичне промене у понашању мајке и реаговању детета. Када се игра први пут јавила (између петог и осмог месеца), мајка је сама обављала цео говор (и за себе и за дете). Током времена, она све више смањује број исказа и своди их на јасне маркере компонената, а повећава број ванигровних исказа како би контролисала понашање детета (рецимо, да не ставља предмет којим се игра у уста). Реаговање детета се, такође, мења: у почетку оно хвата предмет који се сакрива, затим хватање прати вокализацијом, а временом све боље предвиђа ток игре, више и чешће бива активни учесник у игри, а на крају и њен иницијатор.

У игри *У-ја* дубинска структура је *нестајање* - *појављивање* и она је увек константна. Мења се њена појавност: час се клоун сакрива иза леђа, час лутка нестаје иза намештаја, час се дете сакрива у ћошак, час се мајка сакрива у другу собу. Све ове појавности не дешавају се ниоткуда, већ их мајка или дете измишљају и контролишу. Једноставна игра *У-ја* открива како игра уопште омогућава метафоричко мишљење: дата је једна постојана тема, која се непрекидно означава различитим средствима. Анализа ове игре упућује на чињеницу да деца не усвајају језик тако што појединачно овладавају његовим спољним манифестацијама (површинском структуром), већ правилима дубинске структуре.

(Из: Александра Марјановић, *Игра као форма увођења детета у језик и говор*, /у/ Група аутора, *Дечје језичке игре*)

ЈЕЗИЧКЕ ИГРЕ

Дечје језичке игре

Класификација која ће овде бити дата полази од лингвистичких аспеката језичких игара, али, како истиче и њена ауторка Александра Марјановић, треба је схватити сасвим условно, пре свега, јер су језичке игре малог детета у сваком погледу глобална активност, која се опире доследној примени једног мерила.

Игре гласовима, слоговима и речима (фонолошке игре)

Прве фонолошке игре (гукање, тепање) јесу, у ствари, моторичке игре - дете се игра начинима артикулације гласова и само у том раном периоду фонолошке игре јављају се као самостална категорија. Касније су фонолошке игре само елемент у другим врстама језичких игара, оне су подстицај за замену речи, за упаривање речи, за игру граматичким формама и значењима, за римовање и стихотворство (Упоредити децје: *Маим, паим, баим... Пана, папана, амана, банаана...*, које је забележио К. Чуковски и народне бројалице: *Елем, белем, балбаделем...*).

Игре граматичким формама и правилима (парадигматске игре)

Да би дете овладало језиком, оно мора да усвоји многобројне граматичке форме и правила, којих у сваком језику постоји више хиљада (у српском језику је око 4700 граматичких образаца). Уносећи ред у многобројне податке, дете веома рано почиње да се игра граматичким формама - деklinацијама, конјугацијама, суфиксима и префиксима, множином и једином. Ипак, то нису само језичке вежбе, већ су истовремено откривања нових језичких функција и примери нове употребе језика (*Бобо иди скини шешир / Бобо је скинуо шешир; Ми спамо? Не... Ми спимо? Не... Ми спумо?; Мама - мамут, тата - татут*).

Игре значењима и знањем (семантичке игре)

Чуковски је ове игре назвао **смишљеним бесмислицама, изокретаљкама**, и дао им посебан значај у мисаоном развоју детета. То су игре у којима се нарушава утврђена семантичка норма у језику (*лептир мили, бубашваба лети, залогај млека, гутљај колача*). У овим играма дете постаје господар илузије, али, истиче Чуковски, оно се игра само оним што добро познаје, и зато и толико ужива у рушењу. Народне шаљиве песме и лагарије, као и бројне савремене песме и приче за децу, подстичу и оплемењују ове игре (Упоредити и открити заједнички именитељ ових игара са народном песмом *Ја сам чудо видео - пуж и во се туку... мрав буре носи... рода жабе служи, миш се с мачком дружи; Ћопићевом Изокренутом причом - Тек је брдо изашло иза сунца, а кревет скочи из пространог чиче...*).

Римовање и стихотворство

Играње римама, ритмом и стварање стихова последица су психичког развоја детета. Код деце се смисао и значење прво везује за парове речи, па се тек доцније кристализује око једне речи. Корнеј Чуковски је говорио да за дете свака реч има двојника, који се јавља као њен пар или њена антитеза. Двојна конструкција се јавља још у децјем гукању и тепању (*ба-ба, па-па, ма-ма*), па Чуковски истиче да смо на почетку детињства сви ми стихотворци, а да тек касније, постепено научимо да говоримо у прози. Али ова тежња ка паралелизму има и шири контекст целокупног децјег развоја од глобалног до индивидуалног.

Музичка структура језика је други извор римовања и стихотворства, а на њу је дете више од одраслих осетљиво. Из осећања за музичку структуру, јављају се прве риме (*Миле - пиле; Дуле, дудуле...; Бумбар, делипар, сео цар на кантар...*).

Један од најједноставнијих поступака стварања "песничких" целина јесте **уланчавање** парова речи (ланац). У процесу уланчавања користи се асоцијација - звучна или семантичка. Ланац монолог је, према мишљењу Лава Виготског, израз егоцентричног говора, између јавног и унутрашњег говора (*Коцке / жуте коцке / погледај све те жуте коцке; Црн јарац, црн трн, црн брсти трн* - народна брзалица).

Екикики

Екикики су стихови који се јављају у екстатичком расположењу, када је дете преплављено усхићењем, када животна радост ствара моторичко преобиле које се излива у говор. Назив је Чуковски узео из стихова једног дечака, који је раздрагано скакао и певао:

*Еку пику ђађа дал
Еку пику ђађа дал
Екикики диди да!
Екикики диди да!*

Речи за екикики песме бирају се, деформишу или измишљају према звучности и могућности да се скандирају у ритму скакања:

*Дајте, дајте, дајте мени
Су-у-у-пе и зелени!*

Екикики се узвикују по неколико пута. Екикики су заразни за другу децу и прерастају у колективне језичке игре. На принципима екикика изграђене су бројне народне песничке врсте за децу - бројалице, брзалице, ругалице.

Стихови-цртежи и друге "песничке" форме

На узрасту од шест година емоционални изливи прелазе у праве стихове, утемељене на перцепцији и имагинацији, раскида се веза између моторике и стихотворства. Песничке творевине старије предшколске деце веома подсећају на дечје цртеже:

*Гледам кроз свој прозор
И видим ведар дан
И мало зеленила
И од једра сен.*

Чувена је песма дечака коју је забележио Чуковски, а која је касније компонована и била популарна широм света:

*Нека увек буде небо!
Нека увек буде сунце!
Нека увек буде мама!
Нека увек будем ја!*

Претпоставка Корнеја Чуковског о вези стихотворства и дечјег ликовног изражавања, коју прихватају и други аутори што су се бавили развојем говора код деце, подстиче васпитача на чешће корелације између ове две области у раду са предшколском децом.

Подстичући и оплемењујући спонтане дечје језичке игре, васпитач их усмерава ка даљем развијању и неговању дечјег говорног стваралаштва, ка развоју говора и његових комуникативних функција. Отуда се у литератури, и васпитно-образовној пракси, појављују и другачије класификације говорних игара, и другачије врсте, као што су, на пример, лексичке игре, игре за богаћење дечјег речника, синтаксичке игре, игре за развој обавештајне функције говора, игре за развој имагинативне функције говора и сл.

(Славица Јовановић, *Говор и комуникација*)

Игре говором и језиком

Језичка игра малог детета спада у језичко стваралаштво, стога се у пракси савременог предшколског васпитања посебна пажња посвећује култивисању спонтаних језичких игара малог детета. Спонтано језичко стваралаштво показује, у ствари, како дете употребљава језик у *служби збиље*. Мало дете је у стању да нас запањи, засмеје и задиви када уместо зиме каже *зимоћа*, уместо позориште - *прозориште*, уместо вентилатор - *вртилатор*, уместо накит - *закит*; када каже: Мама, ја сам се насапуњао, а ти ме *насунђерај*; Зашто је ово море негде *изгужвано*, а негде *испегљано*; Пази *расцветало се сунце*.

У овим приликама спонтаног стваралаштва, дете се не игра језиком, нити намерно трага за неологизмима, оно према властитим претпоставкама и мерилима проналази најбољи израз за оно што жели да саопшти, оно интуитивно открива дубље језичке структуре и правила грађења речи и граматичких форми. Мисао малог детета не признаје изузетке од правила и стечена знања о језику примењује претерано доследно.

Дечје мишљење и језик су два система репрезентације света, који међусобно у целини нису подударни. У тренутку кад се у развоју сретну сензорно-моторно и перцептивно мишљење малог детета и језик - систем симбола слободних од покрета и перцепције, почињу да се прожимају, али оперишу на различитим начелима. У нескладу између та два система је извор и разлог дечјег језичког стваралаштва. Међутим, језичко стваралаштво се не поклапа у целом обиму са језичком игром, језичка игра је само једна инстанца говорног стваралаштва малог детета. Студије језичких игара откривају како дете употребљава језик у *служби уобразиље* и коју функцију има игра у овој трансформацији вербалног понашања.

Разлика између два начина стваралачке употребе језика најбоље се уочава ако се упореде две врсте језичких производа деце, на пример, исказ *Пази, расцветало се сунце!* и двостих *Отворите кућу сву/сунце расте на небу*. У првом случају дете нам саопштава свој утисак о призору који га је изненадио. У тренутку, сунце га је подсетило на цвет, метафора коју је у исказу направило је ненамерна последица његовог начина мишљења (оно је синкретично и ствари и појаве се чешће и лакше додирују него код одраслих уколико нису песници). Са лингвистичке тачке гледишта дете је употребило језик у референцијалној функцији, у његовом исказу није нарушено ниједно граматичко

правило. У другом примеру дете изражава своје одушевљење, снажну емоцију која га је преплављивала и прелила се у покрет и реч. Његов дистих се не односи на призор, већ на властито расположење. Подвргавајући језик начелима моторног и перцептивног активитета, дете открива поетску функцију језика. Покрет и слика који носе дечју емоцију су екстраполирани у језик. Нарушена су лингвистичка правила у грађењу реченице (уобичајено, она би гласила: Отворите сву кућу, на небу расте сунце).

Врсте језичких игара

Игре гласовима, слоговима и речима (фонолошке игре)

Дете почиње веома рано да се игра гласовима и звуцима. То се може запазити већ у гукању детета, а као издвојена, самостална игра прати цео процес усвајања језика, почев од првих тепања. Прве фонолошке игре су, у ствари, моторичке игре, јер се дете, пре свега игра начинима артикулације гласова. Окружено гласовима, а и само их производећи, дете брзо почиње да на њих гледа као и на сваку другу ствар која може бити предмет играња.

Игре гласовима се само у раном детињству јављају као самостална категорија језичких игара. Уживање у складним и звонким сазвучјима дуго остаје потка у другим врстама језичких игара. Игра гласовима је оквир и кључ за замену речи, граматичких форми, значења, за упаривање речи и низ других промена којим се језик у игри подвргава.

За старије предшколско дете склад звукова престаје да буде интуитивно руководство у језичкој игри и постаје намерно тражење сазвучја. То се нарочито види у најчистим видовима језичке игре - римовању и стихотворству. Гласови, сами за себе или у склопу речи, лако добијају независна својства. Они, поред чисто музичке, попримају и емотивну и смисаону функцију. У фонолошким играма малог детета удружују се музичке и значењске вредности. Дете, наравно, не зна за гласовну метафору, ни којим се поступцима она остварује, али, играјући се, проналази поступке блиске песничким, помоћу којих језиком изражава свој све богатији и сложенији интимни доживљај света.

Игре граматичким формама и правилима (парадигматске игре)

Да би дете у потпуности овладао матерњим језиком, оно мора не само да усвоји обиман речник, већ и многобројне граматичке форме и правила. У српском језику постоји око 4700 граматичких парадигми, па је дете преплављено бујицом лингвистичких информација. Оно мора да уноси ред у ово мноштво података и врло рано почиње да се игра граматичким формама. Као што је то радило са гласовима, дете издваја граматичке форме из говорног контекста и подвргава их слободном комбиновању и преображавању. Већ двогодишње дете игра се деклинацијама и конјугацијама, суфиксима и префиксима, једнином и множином...

Један број истраживача тумачи ове језичке игре као граматичке вежбе, а оне то једним делом и јесу. Нижући граматичке форме, међутим, дете спонтано ствара низ стилистичких фигура и открива нове изражајне могућности језика. Ма колико су парадигматске игре врста језичких вежби, оне су истовремено и нова употреба језика. Дете у овим играма открива нове језичке функције, и зато оне имају посебну улогу у његовом психичком развоју.

Игре значењима и знањем (семантичке игре)

Поред сазвучја, значење и смисао су друго основно мерило и средство помоћу којег дете врши избор речи и језичких образаца којима се игра. Игре значењем могу се идентификовати још у фонолошким играма, а још отвореније се јавља у парадигматским играма. Играјући се у оквирима константног граматичког или синтаксичког обрасца, дете врши замену појединих речи искључиво према њиховом значењу. Код старије предшколске деце игре значењем се много чешће јављају као самостална врста. Чуковски је ове игре назвао преокретаљкама и дао им посебан значај у мисаоном

развоју детета. За ове игре је карактеристично изразито одступање од семантичке норме, због чега су оне исто толико игре интелигенције, колико и игре језиком.

Лептир мили Залогај млека Тата се мој зове "фића"
Бубашваба лети Гутљај пирога А мама улица

Према Чуковском, главно обележје семантичких игара је обрнута координација ствари: функција предмета А приписује се предмету Б и обрнуто. На неуобичајеној координацији значења почива метафоричка делатност човека, она је битна претпоставка и извор инвенције и маште. У играма преокретаљкама дете постаје господар илузије.

Римовање и стихотворство

У студијама о развоју детета, Валон је открио да се смисао и значење прво формира и везује за парове речи, па се касније диференцира и кристализује око једне речи. И Чуковски, такође, упозорава на паралелизам речи и истиче да за дете свака реч има двојника, који се са њом чешће од свих других речи повезује и јавља као њена антитеза.

Шећер је *коцкаст* и *пескаст*. Ова вода је *стајаћа*, а где је *лежећа*? То је под *мишком*, а где је под *мачком*. (У руском језику реч *мишка* означава миша)

Чуковски сматра да се овај паралелизам јавља већ на нивоу гласова, јер се слични звукови лакше производе од различитих. Двојна конструкција се јавља и у структури дечјег гукања: ба-ба, да-да, ма-ма... Он у овој структури види претпоставку за стихотворство. Стварни почетак стихотворства Чуковски смешта у тренутак када дете удвојени слог спаја са значењем. Ембрион осмишљене риме у слоговима ма-ма, та-та, ба-ба из којих изведене речи мама, тата, баба. Ти осмишљени удвостручени слогови су, према чуковском, праоблик свих дуализама и симетрија: ноћ и дан, ватра и вода, бело и црно, дно и врх, живот и смрт. "На почетку детињства сви ми смо стихотворци, а тек затим постепено научимо да говоримо прозом", каже Чуковски.

Једна ауторка (Weir) утврдила је да су параграфи (целине) у монолозима њеног сина често конструисани на основу спарених асоцијација, односно на паралелизму звукова, речи, граматичких образаца или значења. Ове паралелизме она је класификовала у три врсте:

- а) контрастни пар који се састоји од две онтонимије или од исказа и његове контрадикције;
- б) варирајући пар који иде од једноставног до комплексног и обрнуто;
- в) набрајање парова, што чини ланац - једну од честих форми стварања у језичкој игри.

Тежња детета ка паралелизму мора се тумачити у ширем контексту развоја детета. Целокупан развој детета тече од глобалног ка диференцираном, од потпуне стопљености са средином до индивидуалитета. У том постепеном процесу дете издваја прво себе и мајку као целину коју супротставља свему осталом што га окружује. Тако је у свом корену спознаја себе и света дихотомна, па се може претпоставити да се она, будући снажна и упечатљива, примењује као образац и у језичким и мисаоним активностима. Са друге стране, изграђивање идентитета тече и од споља ка унутра. Мора се наћи упориште ван себе, које се присваја и припаја властитој личности. Вероватно је да и развој значења неке речи тече у оваквој опозицији и оно се рађа тек пошто је осветљено другом речју.

Једно од битних обележја језика је његова музичка структура. То је други извор римовања и стихотворства. Дете је више од одраслог осетљиво на ово својство језика, вероватно због тога што моторика, која доминира његовим понашањем и музикалност језика воде порекло из истог кинестетичког осећања. Рима је елеменат ритма и дете врло рано открива ритам и мелодију у језичким целинама:

Бако, рекла ми је мама
да се сама окупам

и сада ћу ја у кади
руком воду да лупам.

Из осећања за паралелизам речи и музичку структуру језика рађају се прве *прариме*:
бања - мања, мирно седи и поједи, папти - бапти, папагај - дугагај...

а) Ланац

Један од најједноставнијих поступака стварања "песничких" целина је уланчавање парова речи. Тако настаје ланац - особена творевина настала у језичким играма. Ланац је најчешће продукт усамљених интимних игара, које настају пред спавање, у тишини, или када се дете игра само и потпуно се предаје својој фантазији.

Папа плеше	Брзо, војници, брзо
То је за њега	Брзо војници, брзо, брзо иду у рат
Мама мама и папа	Брзо сусрећу црвеноармејце
Млеко за папу	Брзо пуцају право једном у бок
О.К.	Брзо лете меци
Папа плеше	Сусрећу се брзо
Папа плеше	У рат право, један-два, један-два
Па-па папа	Разумете, што пре, што пре
Само Антони	Рарарба-ба-ба
Папа плеше...	Стани! Стигли!...

У процесу уланчавања владају закони асоцијације на основу гласова или на основу значења. Свака новоуметнута реч или пар могу да прекину ток асоцирања и наметну нови правац. Ланац укључује у себе поједине врсте језичких игара - фонолошке, парадигматске, семантичке. Дете ствара низ стилских фигура: алитерације, асонанце, редупликације, анафоре, епифоре, симплохе, покушавајући да изрази свој доживљај и расположење. Виготски је сматрао да ланци-монолози имају посебну улогу у психичком развоју детета. Они су израз егоцентричног говора који се налази између јавног и унутрашњег говора.

б) Екикики

Под сасвим другим околностима настају песничке творевине које је Чуковски назвао екикики. Ови стихови се јављају у екстатичком расположењу, када је дете преплављено усхићењем, када животна радост ствара моторичко преобиле, које се излива у говор. Чуковски је назив узео из стихова дечака који је раздрагано скакао и певао под његовим прозором:

Еку пику ђађа дал	(да би их одмах прерадио у)	Екикики диди да
Еку пику ђађа дал		Екикики диди да!

И следећи примери показују природу екикика:

Ја-а сам већи од тебе	Дајте, дајте, дајте мени
Ти-и си мања од бубе!	су-у-у-пе и зелени!

Екикики су песме у којима су и унутрашња слика, замисао и језик потчињени и уобличени моториком и драганомашћу. Ритам скакања је осовина по којој се речи нижу у каденцу. Речи се бирају, деформишу или измишљају према звучности и могућности да се скандирају у ритму скакања. Екикики су добар доказ за схватање да је поезија настала из геста и певања. Када ствара екикике, дете је у исти мах песник, певач и плесач. Чуковски сматра да екикики следе развојни пут од покрета ка звуку, од звука ка речи.

Најчешћи повод за настајање екикика је нека изненадна саблажњива новина. Чак и непријатан догађај, нарочито када дете не разуме потпуно његов смисао, може, као новина, да буде подстицај за њих.

Мајку детета су оперисали:

Када је дом Чуковског био покраден, његова деца су га дочекала:

Бом, бом, тили, тили,
Нашу мајку су скратили!

А нас су данас покрали!
А нас су данас покрали!

Екикики су, такође, начин дистанцирања и пут ка осећању хумора. Због тога су често ругалице:

Твој је деда богат,
А тата је рогат!

Екикики често прерастају у колективне језичке игре деце. Оне имају способност да анимирају децу. Деца тренутно прихватају и понављају измишљотине неког свог вршњака.

На принципима екикика изграђене су бројне народне умотворине - ташунаљке, цупаљке, лазаљке, проходалице, разбрајалице, ругалице, брзалице.

Чуковски је утврдио неколико изразитих обележја екикика:

- екикики су тренутне творевине, које рађа радост и изненађење;
- екикики нису толико песме, колико су звонки узвици, весели крикови;
- екикики се не састављају, већ их деца исплешу, искачу;
- ритам екикика је трохеј;
- екикики су кратки, састоје се од два стиха који се понављају;
- екикики се узвикују по неколико пута;
- екикики су заразни за другу децу.

Екикики откривају и једну значајну функцију игре и језика. Они су израз повишене емоционалности детета, једне егзалтације. Егзалтацију је могуће изразити на више начина - дете може да излије своје узбуђење и у необузданом, неконтролисаним, па чак и рушилачком понашању. Када дете изрази своје екстремно расположење у облику екикика, онда та песничка форма има своје противдејство на само расположење. Расположење се више не развија, нити се троши у слепом и бесмисленом активитету. Осећање се оркестрира према одређеном ритму и значењу, зауздава се гестом и речју. Та творевина није више сирова егзалтација, то је слика једног расположења. Захваљујући томе, недокучиво унутрашње кретање може да се види и посматра, памти и понавља. Чуковски наводи низ примера како се из дана у дан, чак из године у годину, поједини екикики понављају да би се изазвало сећање и обновило расположење.

Стихови - цртежи и друге "песничке" форме

Поткрај предшколског периода стварање стихова се одваја од геста, певања и узбуђења, а донекле и од игре у ужем смислу речи. Ова промена се огледа у јаснијој намери детета да створи песму и нађе средства да то постигне. Деца спонтано проналазе стилске фигуре, као што је анафора у овој изванредној песми четворогодишњег дечака:

Нека увек буде небо!
Нека увек буде сунце!
Нека увек буде мама!
Нека увек будем ја!

Песничке творевине старије предшколске деце веома подсећају на дечје цртеже. Општи поступци из којих произилазе стилске форме су сажимање, наглашавање, испуштање, понављање, а истим

начинима представљања дете се служи и у ликовном стваралаштву. Због тога Чуковски сматра да између стихотворства и ликовног изражавања деце постоји паралелизам.

Гледам кроз свој прозор
И видим ведар дан
И мало зеленила
И од једра сен

Општа обележја и функција језичких игара

Суштинско и најзначајније обележје језичких игара је у томе што издваја лингвистичке радње и обрасце вербалног понашања из њиховог обичног, инструменталног контекста. На тај начин се у језичкој игри, као и у свакој другој игри, изграђује *илузорни план*, дупликат једне, у овом случају вербалне реалности. У језичким играма дете претвара у предмет играња различите врсте језичких форми и правила. Важно је нагласити да дете на илузорни план преноси само оне језичке радње и обрасце којима је на објективном плану већ овладало у знатној мери, које релативно добро познаје. Због тога су истраживачи и констатовали да је обим речника у језичкој игри мањи него што је активни речник детета, или да се дете игра само оним значењима и знањима којима је овладало.

Издавање говорних радњи и језичких образаца из инструменталног контекста омогућава детету да према језику заузме *психичко одстојање*, што је од посебног значаја за његов вербални и духовни развој. Тако, на одстојању према језику, дете може слободно да експериментише лингвистичким формама, да их на различите начине комбинује и преображава. Нека истраживања развоја говора и мишљења деце из социо-културно ускраћених средина показују да је у њих недостајало истраживање језика и изостајала уобичајена игра речима, која олакшава повећавање комуникативних вештина и служи да прошири знање.

Исто је толико значајно што издавањем говорних радњи и лингвистичких образаца на илузорни план дозвољава да они ступају у везу и да се комбинују са другим обрасцима понашања (перцептивним, емотивним, когнитивним). Ово има двоструки значај: а) омогућава детету да открива скривене могућности језика, али и скривене могућности ствари, бића, појава и самога себе; б) дозвољава детету да повеже језик, који је друштвени систем симбола са сопственим начином схватања и презентовања света, односно да га стави у службу изражавања једног интимног доживљаја. Обе ове улоге помажу да дете не остане странац у сопственом језику и да у начин употребе језика уведе флексибилност као конститутивни елемент.

У језичким играма се ствара читав низ нових поступака који су у развојној вези са уобразиљом и маштом. Језик као систем симбола и у тесној вези са мишљењем дозвољава да се играчки поступци уобличе у чистијем виду, јаче фиксирају, потпуније пренесу на унутрашњи план и тако остваре као трајна способност детета.

Будући да се језик употребљава на нов начин, у језичким играма дете открива његове нове функције. Већи број аутора сматра да су језичке игре значајне за рађање метајезичке и поетске функције језика.

У језичким играма мења се однос детета према језику. Оно га више не употребљава у циљу комуникације, па је стога референцијална функција потиснута. У игри, дете претвара језик у предмет играња и зато је његова пажња усмерена на својства и аспекте језика. Језик престаје да буде *прозиран*, престаје да лако и неосетно пропушта значења ствари. Он постаје *непрозиран* и захтева проналажење средстава да се открију његова својства. То поставља специфичне когнитивне задатке које дете играјући се треба да реши. Металингвистичка функција или металингвистичка свест јесте важан аспект наших јединствених капацитета као људских бића, да можемо не само да дејствујемо, већ и да се осврнемо и рефлектујемо наше акције, не само да учимо и употребљавамо језик, већ и да га третирамо као предмет анализе и процене на основу њега самог. Омогућавајући детету дистанцу према језику, језичке игре дозвољавају да открива не само његова значења него и његове форме.

Већи број савременика сматра да је металингвистичка свест битна претпоставка говорног развоја детета, а нарочито предуслов за усвајање писане речи.

Дете у језичким играма примењује поступке чији су резултати песничке фигуре и форме. Дете, свакако, не можемо сматрати песником, али је оно, неоспорно, способно за песничку употребу језика. Откривајући *поетску функцију језика*, дете проналази могућност да језик стави у службу свог интимног виђења света. С те тачке гледишта, језичке игре имају изузетан значај за развој дечје уобразиље, али и развој сазнајних потенцијала.

(Из: Александра Марјановић, *Игре говором и језиком /у/ Дечје језичке игре*)

Стварање нових речи код деце

Чуковски истиче два важна процеса у развоју говора детета: подражавање и стваралаштво. Сва деца стварају хипотезе о говору своје околине. Најдоминантнија је она да у језику постоји правилност и регуларност. Дете веома рано закључује да у језику функционише неко правило и након што га је усвојило, почиње да га примењује у свим случајевима без изузетка (шетам, гледам - хоћем, нећем, можем). Друга хипотеза је да речи живе у паровима, свака има свога двојника, најчешће као своју антитезу. Дете систематизује речи или по контрасту или по аналогiji. Тако се могу објаснити примери у говору деце, који се појављују као новостворени у случајевима када у језику не постоји одговарајући пар (спретњаковић према неспретњаковић, зграпан према незграпан, ваљалко према неваљалко).

Чуковски запажа да нове речи код деце настају и када у говору одраслих не постоји одговарајућа реч. Реч детета се појављује да испуни лексичку празнину. Најчешће се нове речи појављују у домену рода именица, тј. када за мушки род не постоји одговарајућа именица женског рода и обратно (корњача - корњач, змија -змиј) Дете ствара нове речи и када му речи које чује у говору одраслих нису разумљиве, па их повезује са нечим што му је познато. Тако од речи вазелин настаје реч мазелин (оно што се маже), а од речи вентилатор - вртилатор (оно што се врти).

Дете у свакој речи тражи корен, а затим ствара нове речи додајући му префиксе и суфиксе (намакаронити се, насупити се, начајити се - наситити се макарона, супе, чаја). Чуковски наводи да су у руском језику деца правила нове речи чак и од прилога. Двогодишња Саша водила је овакав разговор са мајком:

М: Куда ћеш?

С: По песак.

М: Па већ си га донела.

С: Идем по *јошак*.

Подстицање детета на стварање нових речи, а не исправљање, значи подстицати дете на размишљање о језику као средству изражавања и комуникације. Та металингвистичка способност, истиче Чуковски, има утицаја на умни и емоционални развој детета.

Двокриле речи код деце

Дететово стварање стихова је његов природни говор. Стихови доприносе дететовом умном, емоционалном и социјалном развоју. Чуковски сматра да је порекло стихотворне навике у песмама које мајка пева детету приликом успављивања, облачења, храњења и спонтаног уживања у заједничкој игри. Аутор предговора наглашава велику педагошку вредност ових песмица, јер се могу директно искористити у раду васпитача и неговатељица у предшколским установама.

Када анализира песме које деца од друге до пете године стварају, Чуковски закључује да увек настају за време њиховог скакања и поскакивања и да су појава истог реда као певање или махање рукама. Деца поседују физичко осећање за песму (од покрета до звука, од звука ка речима). Деца се не играју само луткама и покретима, већ и мислима, иако све песмице немају садржај а многе су и бесмислене. Дете ослобађа песму смисла као од сувишног терета. Риме у њима нису унапред смишљене, оне детету просто олакшавају говор - лакше му је да каже почетак и крајетак него почетак и крај. Аутор указује и на други смер - од бесмислених речи и стихова могу постати смислени. И неки примери из нашег језика то потврђују. Владан је нашао длаку, држи је у руци и каже *длака - блака*. Одједном му се учинило да су те две речи у некој вези, па пита мајку: "А је ли блака длакино име?" Чуковски је закључио да су дечји стихови углавном створени у ритму *трохеја* (стопа у којој је први слог дуг, а други кратак). Да би постигла тај ритам деца без оклевања руше сваки говорни облик. Код деце не постоји намерна тежња ка бесмислицама, али је мелодија за децу праоснова песме.

Чуковски је анализирао песме које је народ спевао за децу и његова је идеја да их васпитачи треба да користе у раду са децом. Такође, Чуковски сматра да песници за децу треба да стварају другачије него за одрасле. Али да у тим песмама за децу и одрасли могу да уживају. На крају књиге Чуковски је дао списак препорука за добро стварање стихова за децу, које могу послужити песницима за децу, али и онима који се децом баве, у вредновању онога шта је за дете прихватљиво:

Песме за децу морају бити сликовите, јер је мишљењу мале деце својствена апсолутна сликовитост;

За млађи узраст је важно брзо смењивање слика;

Песма мора имати покретљив и променљив ритам.
Мора постојати наглашена музикалност песничког говора;

Риме у песмама за децу морају бити постављене на најмањем растојању једна од друге;

Речи које се римују у дечјим песмама морају бити главни носиоци смисла цела фразе;

Сваки стих мора имати свој сопствени живот и чинити посебан организам;

Песме не треба да садрже много описа, јер деца најчешће опажају радњу предмета, а не његова својства (епитет у песми је резултат дугог познанства са предметом);

Основни ритам у песмама за децу је *трохеј*;

Песме за децу морају попримити облик игре, јер се сва активност мале деце испољава кроз игру;

Поезија за најмлађе мора и за одрасле бити поезија;

Песници за децу не морају прилагођавати себе детету, колико дете себи, својим "одраслим" осећањима и мислима.

(Из: Свенка Савић, *Предговор / у / Од друге до пете*)

Дечји језик

Осећање за језик код деце

Овом чики је *глава боса*.

Мама, покриј моју *задњу ногу*!

Тата, види како су се твоје панталоне *намрштиле*.

(Деда је признао да не уме да повија бебе) А како си повијао бабу кад је била мала?

(Девојчица је размрсала канап) Мама, види каква сам ја *размрсница*.

(Тања је угледала боре на очевом челу) Нећу да имаш *љутилице*!

Ви ћете и шишарку залити? Да израсте *шишарчад*?

(Видевши ватру из које су прштале варнице) Пламен и *пламенчад*!

(Црта цвеће и око њега тачкице. На питање: Шта је то? Муве?) Не, то је мирис цвећа.

(Врти се пред огледалом) Ја се, мама, *лепотим*!

Каква си ти спавалица! Одмах да си *усталица*!

Двогодишња и трогодишња деца имају тако развијено осећање за језик, да речи које она стварају никад не изгледају осакаћене и нагрђене, већ, напротив, духовите, умесне, природне (*љутилице, лепотим се, размрсница...*). Врло често се дешава да дете проналази речи које већ постоје у језику, али нису познате ни њему, ни онима око њега. Један трогодишњак, на Криму, измислио је реч *метаковати* и *метаковао је* из своје дрвене пушке од јутра до мрака. Та реч, међутим, постоји у народном говору у области Дона. Други је, опет, измислио речи *обувке* и *одевке*, не знајући да те речи, у истом споју, постоје вековима на северу Русије. Ах, ти магаре једно! - рекла је мама трогодишњој Ирини. Ја нисам магаре, ја сам *људ*. Хиљадама километара далеко, на Уралу, за човека кажу *људ*. Чак и оне дечје речи којих нема у језику, чини се да постоје, или да би могле постојати и да их само случајно нема. Мама, командуј: Припреми се за *гњуридбу*! Дете није знало уобичајену реч *гњурање* и смислило је енергичну и звонку реч (попут речи *паљба, косидба, вршидба*). Или, једно дете је рекло мајци: Хоћу да *концужем* перле, давши новоствореној речи значење "низати на конац".

Преиначујући речи одраслих, дете најчешће не примећује да ствара нове речи. Дете је управо чуло реч *кочница*, али ју је у својој интерпретацији преиначило у *кочило*. Тиме је показао своје истанчано осећање за језик јер је употребило наставак *-ило*, којим се указује на инструменталност предмета (оно чим се шије - *ишло*, чим се млати - *млатило*, чим се вози - *возило*, чим се плови - *пловило*, чим се кочи - *кочило*). Када је трогодишња Нина у башти угледала глисту, уплашено је прошапутала: Мама, мама, види какав *пузук*! Није рекла пузавац, ни пузавчић, већ реч чији је наставак као у речи *паук*. Двогодишња Жана, док се купала у кади и терала своју лутку да рони, непрестано је понављала: Сад си *притонула*, а сад *истонула*. *Притонети* - није исто што и потонути, то је потонути на кратко, на часак, да би се на крају изронило. Дете не копира одрасле једноставно и послушно, дете већ од друге године уноси у своју перцепцију говора критичку процену, анализу, контролу. Дечји језички таленат не огледа се само у класификацији наставака, префикса и суфикса, већ и у досетљивости с којом дете, приликом стварања нових речи, одабира образац који му је неопходан за подражавање говора одраслих. Само подражавање представља у овом случају стваралачки чин.

Непобитна је чињеница да се процес усвајања говора одвија најбржим темпом на узрасту од друге до пете године. У овом периоду, у мозгу детета долази до најинтензивнијег извођења генерализације граматичких облика.

Народна етимологија

Трогодишња Мура утрчала је у моју собу и рекла:

Мама моли *мазелин*!

Какав мазелин?

Показало се да су је послали по вазелин. Али вазелин је за њу мртва реч и она ју је на путу до собе, и не примећујући то, оживела и осмислила, јер је за њу суштина вазелина у томе да се њиме маже. Из истих разлога је друго дете помаду назвало *помаза*. Једном речју, ако дете не опажа потпуно слагање функције предмета и његовог имена, оно исправља име, подвлачећи у речи ону једну функцију предмета коју је успело да открије. Тако се опет уверавамо да развој дечјег говора представља **јединство подражавања и стваралаштва**.

Дете несвесно тражи да у гласу открије смисао, да реч представља нешто живо, опипљиво. Ако тога нема, оно ће неразумљивој речи дати жељени облик и смисао:

вентилатор - вртилатор
паучина - пауковина
опруга - округа
бургјица - рупилица

У лингвистици се погрешно осмишљавање речи назива **народна етимологија**. У народном говору се, као и у дечјем, траже корени речи који се могу разумети и осетити:

каријес - *кваријес*
сирена - *свирена*
хармоника - *раменика*
пуловер - *полувер*
поликлиника - *полуклиника*
булдожер - *булдождер, брдождер*

Тако исто поступа дете кад вентилатор претвара у *вртилатор*, лопатицу у *копалицу*, језик у *лизик*. (Тако је и један дечак са наших простора, не познајући речи *деран* и *опак*, Змајеве стихове "Ко од школе бежи / деран је opak", преиначио и учинио разумљивим: *Ко од школе бежи / дере опанке*.)

Делотворност

У већини случајева *дечје речи* именују предмете искључиво са становишта радње која се њима обавља:

стругалица - то је оно чиме се струже
копалица - чиме се копа
лупалица - чиме се лупа
лизик - чиме се лиже

Трогодишње дете је уверено да свака ствар постоји због неке конкретне радње. У именици дете осећа скривену енергију глагола. Децу толико привлаче глаголи, да им нису довољни они који постоје у језику одраслих, па стварају сопствене:

Сат *сатика*,
Јелка је *освећкана* (Мама *освећкај* јелку),
Не *балалаји*, молим те (каже трогодишња Нина брату који свира на балалајци),
Одљускај ми јаје,
Зачекићај ексер,
Охо-хо, како *дланују* (пљескају),
Намакаронила сам се,
Сав сам се *умамио* (каже Серјожа који се прибио уз маму),
Тата *алоче* на телефону (говори ало),
Седим и *одмухујем* се (тера муге одмахујући руком),
Идем да се *лакуноћим* с татом.

Освајање граматике

ЗА - ИЗ - НА - РАЗ - О

Гледај како је киша *налоквила*.
Јао, какав сам мехур *измехурила*!
Дај ми да *распакујем* пакет.
Видиш како сам се лепо *разудобнила*.
Чекај, нисам се још *одсанила*.
Мама се љути, али се брзо *удобрава*.
Сав мост су *закоњили*.

Ови примери показују како дете савршено осећа функцију тих мајушних **на, из, раз, од, у, за**. Већ са две и по године оно изванредно користи све префиксе:

Мама, *одсоли* јаје.
Памтио сам, памтио сам, а онда *отпамтио* (заборавио).
Мама *отпрљај* ми руку.
Заразио сам се, а онда сам се *одразио* (оздравио).
Тата, већ се *разгоићава* (гости се разилазе).

Префикси дају руском језику (и српском) неизмерно богатство нијанси значења (говорити - проговорити, заговорити, наговорити, изговорити, приговорити, уговорити). Невероватно је да дете већ у трећој години осваја овај богати арсенал. Дете је први пут дошло у викендицу. Цело вече лајали су пси. "Какво је то *прелајавање*? - упитала је. Ово **прелајавање** (по аналогiji са речима препирка, преписка, преговарање) одлично је изразило појаву коју је дете уочило: испрекиданост и узајамност псећег лавежа.

Занимљиво је да дечји префикси на срашћују с кореном речи и дете их лакше и чешће од одраслих одваја од корена:

Плашио сам се трамваја, а онда сам *вико, вико* и навико.
Дете не сумња у то да ако постоји "**навико**" мора постојати и "вико".
Говориш бесмислице! Не, *смислице!*

МОЖЕ, НЕ МОЖЕ

Исто је и са одричном речцом **не**. Наредни примери то показују:

Какав си ти неваљалко! Не, ја сам *ваљалко*.
Ти си такав немарко! Добро, бићу *марко*.
Прави си неспретњаковић! Не, ја сам *спретњаковић*.
Пред кавезом у зоолошком врту: Ух, какви *зграпни* мајмуни!
Не плачи, он те ударио нехотице. Није, није, *хотице*.
Склони се, несносан си! Ни ти ниси *сносан*.

ОН И ОНА

Изузетна је осетљивост детета на наставке којима се обележава род. "Што ти милиш као корњача?", кажем трогодишњем дечаку. "Ја нисам корњача, ја сам *корњач*" - већ је научио да мушком роду не пристаје наставак **а**. Следећи разговор је прави протест против несавршене граматике:

- Мама, је ли ован ОН?
- ОН.

- А овца је ОНА?

- ОНА.

А зашто је тата ОН? Треба *тат*, а не тата.

Деца се играју: Ја ћу бити госпођа, ти слуга, а он ће бити *слуг*.

Пшеница је мама, а *пшено* - то је њено дете.

Тата грди Алину: Љаља је кака! Тата је *как*, тата је *как*!

Тата ти си *момчин*.

КЉУЈУЋИ ПЕТАО

Придеви се у деčјем језику релативно ретко срећу. Упркос њиховој необичности, новостворени придеви потпуно су у духу народног језика:

црвећа јабука
жуљеће ципеле
ћеркаста мама
претећи прст
плашеће бајке
млечна шоља
слепљиве бомбоне
зубовни лекар
подваљива девојчица
цркнута струја
прштећа вода
нашмркана марамица
рупава торба
дерав радио
ишчезнути пас
кљујући петао
згазита мува
фотељне ноге
машући реп
залутљива шума

ТИПИЧНЕ ДЕЧЈЕ "ГРЕШКЕ"

Малој деци највише муке задају ћудљиви облици конјугације. С неправилним глаголима деца поступају као са правилним и с математичком тачношћу од једног облика, по аналогiji, изводе све друге:

И онда је деда *умрео*.
Мама нам је *донесила* бомбоне.
Мачка *маука*.
Ја не *можем* да дођем.
Не *досађивај* ми.
Верка се *пљува*.
Љаљка *урлика*.
Лизај сладолед да се не истопа.
Ја сам *операла* руке.
Метнила сам лутку да спава.
Зашто деца *плакају*.
Нисам пио. Само сам *пивнуо* капљицу.
Казалка на сату је само једном *ходнула*.

Јој, како ме је *болнуо* стомак.
Само сам мало *одгризнуо* од колача.

Код деце је суфикс **ну** (који означава тренутност, једнократност) нарочито изражајан у глаголима које одрасли никад не употребљавају са тим суфиксом:

Развезнула ми се пертла.
Мами се *расплетнула* коса.
Мама, Лена се кези. А ко се сад *кезнуо*?

У децјем говору, занимљиви су облици поређења у речима које по мишљењу одраслих не подлежу променама:

(Јадан дечко, једва иде.) Ја можда идем још *једвије*.
(Устај, већ је јутро!) Чекаћу док не буде *јутрије*.

КРИТИЧАР И БУНТОВНИК

Зашто кажеш нокти? Нокти су на ногама, а на рукама су *рукти*.
Зашто кажеш кутлача? Треба *наливача*.
То није модрица, него *црвеница*.
Крава не бодe, већ *рогује*.
Гуске иду *гускећи*, а патке *пачећи*.
Дрва се не цепају већ *секирају*.

Када је бака рекла да ће ускоро доћи празник, унука је приметила са подсмехом: Зар празник има ноге.

У породици се разговарало о новом стану и неко је рекао да прозори стана излазе на двориште, на шта је дете узвратило да прозори немају ноге и не могу да иду по дворишту.

Деца су уопште буквалисти. За њих свака реч има једно, дословно и прецизно значење. Суштина је у томе што одрасли мисле речима, а мала деца деца мисле стварима - предметима материјалног света. Зато се она све до шесте године ватрено противе метафорама и алегоријама.

Чувши да је нека жена пала у несвест, дете пита: А ко ју је оданде извукао?
Игор слуша бајку: "Дошао Иван кући, а жаба га пита: Зашто си обесио главу?" Игор је разумео да је Иван скинуо главу и обесио је о клин.

Ови примери сведоче да дете, у складу са својим интелектуалним способностима, веома често несвесно анализира језички материјал који му дају одрасли, а понекад га и одбацује уколико не одговара општим граматичким и логичким нормама, које је до тада усвојило.

Посебно "незаконито" детету изгледају наши фразеологизми. Дете не разуме да човек који *леже с петловима*, **леже рано**, већ замишља човека који у кокошињцу спава са петловима. Пошто је чуло да ће пасти снег и *ударити мразеви*, дете каже да неће излазити напоље - да га не би тукли. Двогодишња Жана је говорила деци да је њена мајка на Месецу јер је од одраслих више пута чула да је мајка отпутовала на **месец** дана.

РЕЧИ СЕ ПОИСТОВЕЋУЈУ С ПРЕДМЕТОМ

Анализа речи није једини метод помоћу којег дете осмишљава реч. Оно то понекад ради интуитивно, захваљујући изузетној осетљивости за емоционално звучање речи.

Чувши шум на степеницама, трогодишња девојчица је прошапутала:
- Мамице, ја се бојим. Овамо иде Трамот.

- Какав Трамот?

- Оволико велики, тежак, лупа по степеницама.

Трамот није разбојник, ни звер, већ скраћеница назива транспортног предузећа у коме ради отац девојчице. У породици су често говорили о Трамоту и девојчицу је плашила та реч јер ју је својим звучањем подсећала на разјареног нилског коња.

У дететовој свести реч је често исто онолико конкретна колико и предмет који означава. Реч се такорећи поистовећује са предметом. Свакојаке вештице, страшила, бауци, којима одрасли плаше дете, страшни су управо због тога што се у дететовој глави имена ових чудовишта везују за сама чудовишта. То се дешава и онда када дете само измисли неку страшну реч. **Номинални реализам** огледа се у томе што за дете не постоје само страшне, лепе, пријатне, слатке, горке... ствари, већ и страшне, чудне, смешне, лепе речи. Колико су деца на овом узрасту пријемчива за звучање речи, показују и следећи примери:

- Шта је то **Бардадим**? Шта мислиш?

- То је неки страшан, велики, ево, оволики! - одговара дете.

- А ко је **Миклушечка**?

- Е, он је мален, леп...

Тарам - барам - беца.

- Шта је тарам?

Тарам је тарам,

барам је барам,

беца је беца,

- тако се варају мала деца.

Када су после ове Радовићеве песме питали дете шта је тарам и шта је беца, оно је одговорило: Тарам је пајац, а беца је лутка.

Номинални реализам огледа се и у томе што деца мисле да мале ствари имају мала имена, а велике велика имена (миш, мрва зрно - крокодил, жирафа, веверица).

СМИСЛЕНЕ БЕСМИСЛИЦЕ

У народним песмама за децу, ремек-делима поезије и педагошке мудрости честе су слике изокренутог света. Ту ретко ко јаше на коњу, већином на мачку, кокошки, крмачи, врапцу, патки, ту су спојене неспојиве ствари (мачка поткована, патка помужена, на пећи дедица рибу лови, свиња јаје снела, трава једе краву...) у њима се у бројним стварима одступа од семантичке норме. Многе песме су производ игре, а песме **изокреталице** саме су по себи игра. Најчешћи метод на коме почивају интелектуалне игре јесте изокретање односа између ствари: предмету А приписују се функције предмета Б и обрнуто. Ове игре деца увек доживљавају као нешто што их забавља. И без изузетка, све песме које су настале у оваквим играма за децу су смешне песме. Што је дете свесније стварних односа - од чега се у игри намерно одступа - то је код њега јаче осећање смешног.

Дете на сваком кораку испољава тежњу за изокретањем ствари. Коља није имао ни две године кад је у шали тетку назвао течом. Птице звоне, звонца лете, рекао је у трећој години и закикотао се. Други пут је оцу, уместо добро јутро, рекао лаку ноћ и опет се смејао.

Следећа изокреталица припада двоипогодишњем Жењи:

Мама је седела и плела чарапу. Жењуку су питали:

- Ко је то?

- Тата.

- Шта ради?

- Црта.

- Шта?

- Јабуку.

И двоипогодишњи Серјожа воли да изокреће. Сваки час укућанима предлаже:

- Јешћемо на кревету, спаваћемо на столу.
- Ставићемо капу на ноге, а ципеле на главу.
- Узећемо врата и откључаћемо кључ.

Дете се забавља изокретањем стварних односа који постоје између предмета, тек кад су му реални односи јасни. Корист од песама изокреталица је очигледна: иза сваког "није тако" дете осећа "тако је", свако одступање од правила, све више га уверава у правило и оно све боље процењује сигурност своје оријентације у свету. Оно ставља своје интелектуалне снаге на испит, што у великој мери подиже његово самопоуздање и самопоштовање. Кад приметимо да се дете игра неком групом појмова, можемо бити сигурни да је овладао њима.

Користећи изокреталице у раду са децом и увлачећи дете у изокренути свет, ми помажемо његову мисаону активност. Исто тако, ниједна друга игра не приближава толико дете самој суштини хумора, а васпитати у детету хумор, драгоцен је ствар.

КАКО ДЕЦА СЛАЖУ СТИХОВЕ

Одушевљавање римом

Према схватању детета многе речи живе у паровима. Свака реч има двојника, који најчешће представља њену антитезу. Упознавши неку реч, дете већ у трећој години почиње да тражи ону другу реч која је с првом везана по контрасту или по аналогiji. Притом су, наравно, могуће и овакве погрешке:

- Јуче је време било **свеже**.
- А зар је данас **кувано**?

- Ово је **стајаћа** вода.
- А где је **лежећа**?

- То су **подмишке** (руски мишка - миш), а где су **подмачке**?

У овим случајевима деца не налазе ону антитезу која им је потребна, али је класификација речи по контрасту сама по себи изузетно плодотворна за потпуније савладавање говора.

Парови речи представљају за дете не само двојнике по смислу, већ и у већини случајева и по звучности.

Испричај ми почетак, а *крајетак* не треба.

Ти си глув, а ја сам *чув*.

Шта си ми донела: играчку или *једачку*?

Ти ћеш бити купац, а ја *продац*. Не продац, већ продавац. Па добро, ја ћу бити продавац, а ти *купавац*.

Ти си висока, а ја *низока*.

У извесним случајевима то је својствено и одраслима: малчић-палчић, тандара-мандара, шиге-миге, хокус-покус... Деца, међутим, теже оваквим "двокрилим" речима много више од одраслих. Свака рима је посебна радост за дете. Кад му случајно дође у разговор, оно се игра њоме и понавља је више пута.

Прихватање стиха

Тежња за римовањем гласова постоји код сваког детета од друге до пете. Сва деца се са заносом предају дугим играма гласовног слагања речи. Овако се трогодишња Гаља игра са мамом:

Г: Мама, кажи Гаљунчик.
М: Галунчик.
Г: Мамунчик.
М: Галуха.
Г: Мамуха.
М: Галушка.
Г: Мамушка.
М: Галубуха.
Г: Мамулуха...

Прихватање речи сличног гласовног склопа обично се јавља у дијалогу, али доста често дете само ужива у рими (монолошки говор):

Томе, Томе, Томе
Једем кашу с млекоме,
Томи, Томи, Томи
Јешћу кашу с млекоми (дете од три године)

Аља
Ваља
Даља
Маља... (дете од 18 месеци)

Кунда, мунда, карамунда,
Дунда, бунда, парамун (дете од две године)

Мало дете је због саме природе тепања предодређено и такорећи принуђено на стихотворство. Већ реч **мама**, по симетричном распореду гласова, прототип је риме. И већина дечјих речи настала је по истом принципу: бо-бо, та-та, да-да, ба-ба, на-на, ту-ту, па-па. Све оне имају дводелни склоп, други део је поновљени први. Ове гласовне спојеве одрасли су узели из дечјег тепања и давши им смисао, поново их вратили деци. У почетку, међутим, они су за свако дете били само гласови, чије бескрајно понављање пружа чисту радост. Занимљиво је да у оваквим вежбама преовлађује женска рима (двосложно подударање).

Та и ма

Ембрион осмишљене риме је нераздвојни пар бебиних речи **та** и **ма**. **Тата** и **мама** су за дете прототип свих дуализама и сваке симетрије. Пре него што дете сазна за дан и ноћ, ватру и воду, бело и црно, горе и доле, живот и смрт, оно види да је свет подељен на маму и тату. Двогодишњи Јурик, кад жели да се попне на кауч, мами се обраћа с молбом: Мамице, мамози; а кад се обраћа оцу: Татице, татози. Дете сматра да ако је **ма** саставни део неке речи, мора постојати и реч која садржи **та** (маћеха - таћеха, мамут - татут).

Први стихови

Тешко да постоји дете чији би језички развој у раном периоду прошао без стихова:

Ја сам већи од тебе,
а ти мања од бебе!

Дајте, дајте за мене,
кро-ом-пи-ров пи-и-ре!

Ја сам пуноглавић,
ово је мој репић.

У доба од друге до пете, стихови код деце увек настају за време њиховог скакања и поскакивања и увек се узвикују више пута. Чим престане скакање, престане и стиховање.

Како лети високо! Ој, ој, ој!
Како лети високо! Ој, ој, ој!
Како лети високо! Ој, ој, ој!...

Дечје слагање песмица је знак вишка енергије код играча. То је исто као превртање или махање. Тужно, слабуњаво или поспано дете од две до пет година неће испевати ниједан стих. Да би постало песник, дете мора да осети оно што називамо "луда радост". Настали у заносу игре, ови стихови су често без смисла:

Умањау, умањау!
Умањау, умањау!
Ендендине, бететон!
Ендендине бететон!
Горбонове реткос!
Горбонове реткос!

Често се дешава да дечји стихови у почетку имају сасвим јасан смисао, али се после, под утицајем игре, тај смисао постепено губи. Једном се под прозором моје викендице појавио дечак и показујући ми неку тршчицу, усхићено повикао:
Еку пику ђађа дал!
Еку пику ђађа дал! (Какво је копље ујак дао!)

Његово узбуђење је расло и који минут касније та песма је звучала овако:
Екикики диди да!
Екикики диди да!

У први моменат погрешно сам протумачио да је дете ослободило своју песму од смисла као од сувишног терета, али су ме каснија истраживања уверила да код деце не постоји намерна тежња ка бесмислицама (напротив, деца настоје да по сваку цену осмисле сваку реч коју чују - вазелин претварају у мазелин). У конкретном случају, дете није песму ослободило смисла, већ гласова који су били тешки за изговор. Изговорити екикики је лакше од еку пику јер се исти самогласници смењују са истим сугласницима. Ритам стиха је и у другој варијанти остао исти.

Међутим, не може се прећутати чињеница да деца уживају само у звуцима и опијају се стиховима као музиком, не улазећи у њихов смисао. Ову склоност мале деце у потпуности задовољавају дечје песме у руском, српском, чешком, енглеском... фолклору:

Једноголо
двоголо
троголо
чеврголо
пегма
шегма
сегма
огма
дивирога
дисирога.

Екикике имају друштвени карактер. Деца у групу брзо прихватају ритмички складан спој гласова и тако лично стваралаштво детета постаје хорско, колективно. У колективне песме спадају и ругалице. Њихова најважнија карактеристика је гласовно варирање прве речи и понављања која говоре о узбуђењу оних који их изговарају.

Феђа бређа
пао на леђа...

Цига-мига
мачку дига...

Николица пеца
уловио зеца,
мајка му се хвали:
Мој Никола мали.

Петар, Петар кокошар,
тера коке на пазар,
Сваком по ребарце,
а Петру жуманце.

Како деца расту, екикике нестају из њихове поезије и она постепено усвајају нове облике стиха, који нису повезани са радошћу и екстатичним плесањем. У шестој, или најчешће у седмој години, деца напуштају експресивне усклике и постепено прелазе на литерарни стих. Нове песме понекад носе узбуђење и занос екикика, дуже су и често неправилног ритма (је говор више није везан за покрет).

Неки људи имају потребу за млеком,
али риби то не треба.
Она плива реком.

До пете године дете је истовремено било и песник, и певач, и играч, а у каснијем периоду песме не настају спонтано и није чудо што у њима недостаје одређена мелодија или организација. Правилним ритмом деца овладавају тек у десетој години и касније.

ЕКИКИКЕ И НЕЕКИКИКЕ

Екикике су импровизације на лицу места, изазване радошћу;
То су мање песме а више мелодични усклици или **извикивалице**;
Не састављају се унапред, већ се рађају у процесу скакања - плесања;
Њихов ритам је трохеј;
Никад нису дуже од двостиха;
Извикују се по неколико пута;
Заразне су за другу децу.

Дечје песме које нису испеване на овај начин јављају се око четврте године одликују се сликовитошћу. Сваки стих представља једну слику.

Отварајте капије,
Сунце се пење на небо!

Било је суво, сад је мокро -
Оља је направила пипи.

Посебну категорију песама чине монолози које изговарају осамљена деца, занета неком дугом игром. Ти монолози понекад трају више од сата и да садрже до хиљаду стихова:

...Тако војници!
Лези! Пали! Бум!
Брзо сунце брзо је зашло,
Црвено сунце брзо је зашло,
Иду у тамну ноћ,
Црвеноармејци иду,
Црвена армија је већ близу,
Црвеноармејци иду, иду.
Однекуд меци брзо долећу.
Лете меци далеко, а они не виде.
Нешто на небу брзо лети.
Паљба осветљава,
Лете авиони, и брзо су стигли црвеноармејци...

Улога одраслих у раном стихотворству деце није мала. Своје прве песничке утиске дете прима још као одојче, кад му мајка пева успаванке и друге песме. У контакту са дететом, мајке, које никада нису писале стихове, бивају захваћене изненадним усхићењем, који се излива у стих:

Буцики, муцики, дуцики,
руцики, пуцики, бум!
Куцењки ви, таракуцењки,
пуцењки ви, марабу!

Ритам ових *буцика* био је диктиран низом покрета који су се понављали. Непрестано гледајући у дете, мајка се удаљава и приближава, док се дете зацењује од смеха.

Сваку мајку захвата оваква изненадна потреба за ритмичким, стихованим изливима, кад осети велики прилив нежности, нарочито у тренуцима када остаје сама са дететом. Сваком детету, док још није знало да говори и хода, мајка је усадила стихотворне навике и осећање за ритам.

Правила за дечје песнике

Учити од народа - учити од деце. То не подразумева имитацију, већ коришћење метода уметничког и педагошког приступ детету који су резултат хиљадугодишњег искуства.

Сликовитост и делотворност. Песме за децу морају бити сликовите (оне песме које сликар не може да илуструје потпуно су неприкладне за узраст од друге до пете. Онај који пише за децу мора мислити у сликама. Сlike треба брзо да се смењују, а сликовитост језика мора бити и песничка сликовитост (песник-сликар мора бити и песник-певач).

Музика. У песмама за децу треба да је наглашена музикалност песничког говора (доминација вокала, одсуство тешко изговорљивих сугласничких скупова).

Риме - структура песме. Риме у песми за децу треба да су постављене на најмањем растојању. Речи које се римују треба да буду носиоци смисла целе фразе. Сваки стих мора имати свој сопствени живот, мора бити једна реченична целина (у екикикама је сваки стих једна реченица).

Неприхватање епитета - ритмика. Не претрпавати песме придевима (у песмама које су створила мала деца скоро никад нема епитета). Мало дете истински узбуђује само радња, само брзо ређање догађаја - зато што више глагола, што мање придева. Основни ритам у песми мора бити трохеј.

Играње стиховима. Песма за децу треба да има облик игре. Ко не уме да се игра са децом, не треба да пише за њих.

Последња правила. Песме за децу треба писати на посебан начин. Не уме сваки, чак и даровити, песник да пише за децу. То не значи да песник за децу, угађајући потребама мале деце, треба да занемари захтеве поезије. Литерарне вредности песама за децу морају се процењивати истим критеријумима којима се процењују све друге песме. Поезија за најмлађе треба и за одрасле да буде поезија. Песник за децу не треба себе да прилагођава детету, колико дете треба да прилагођава себи, својим осећањима и мислима.

(Из: Корнеј Чуковски, *Од друге до пете*)

Језичко стваралаштво

Под дејим језичким стваралаштвом подразумевају се спонтане и намерне језичке творевине и језичке игре које настају у реалним комуникацијским ситуацијама или ван комуникацијског контекста, а које имају карактер новина и елементе креативног. Ту спадају све врсте фонолошких игара, које се јављају на најранијем узрасту, све врсте семантичких и парадигматских игара. Дечје говорне игре манифестују се на свим узрастним групама, рачунајући и јаслене групе. На млађим узрастима, па и касније, говорне игре настају спонтано, деца уживају у игри гласовима и слоговима, у понављању необичних вокалних комбинација. Улога одраслог огледа се у томе да ову појаву прихвати као развојну потребу, да подржава и подстиче дечје језичке игре.

Примери дечјих језичких творевина

Ово је кућа где станује сунце. Сунце једе облаке и пије кишу.
Какво је време данас? *Снежљиво.*
Дај ми ону *сунчасту* боју.
Од сунца се добија *сунцокретица*.
Кајмак је млеку покривач.
Насекирао се облак па плаче.
Је л' ова зекина кућа *стварничка*?

Наоначкасте песме

Јагње јури вука,
вук бежи,
а јагње режи.

Трава пада
киша расте

Зец пушку лови
пушка носи зеца

Крава кукуриче
петао даје млеко

Екикики

Гол!
Хеј, хеј, хеј,
ја сам фудбалер!

Дошла је Марија,
Марија, Марија!

(Из: Радмила Ивановић, *Језичко стваралаштво у дечјим вртићима /у/ Дечје језичке игре*)

ИГРЕ ЗА ПОДСТИЦАЊЕ ДЕЧЈЕГ ГОВОРНОГ РАЗВОЈА

Садржаји и активности на развијању способности говора и комуникације

Свакодневне животно-практичне ситуације и слободне активности, као што је већ речено, основни су и најпогоднији оквир за разноврсну употребу говора. Такве ситуације су: приликом доласка детета у вртић, код пресвлачења, узимања obroка, причања о садржајима из породице, приликом договарања и планирања, формулисања правила заједничког живота, приликом шетњи и посета, разговора о актуелним догађајима, о ономе што децу интересује, стварних телефонирања, обавештавања, сачињавања позивница. Сем животних ситуација, које су и најприроднији и најпогоднији контекст за развој комуникативних способности, организују се и специфичне језичке активности, као посебне или комплексне, у комбинацији са другим активностима (познавање околине, ликовно васпитање, математика), или, пак, као активности усмерене на развој говора у оквиру ширих тематских активности и пројеката.

Циљ васпитачевих поступака и у животно-практичним и у усмереним (специфичним) активностима је да се деца оспособе да **експлицитно** изражавају поруке како би их саговорници разумели и да формулишу поруке на начин који одговара комуникационој ситуацији.

Није увек нужно да се порука експлицира (и говор одраслих препун је елипси) ако саговорник разуме поруку из контекста или ситуације у којој се одвија разговор. Општи је принцип да се дете наводи да експлицира поруку онда када то олакшава разумевање поруке, и то се најчешће чини када дете прича о нечему што други нису видели или доживели, када прича о нечему што му се догодило, када прича измишљену причу и сл.

Основни поступци којима се дете наводи да експлицира поруку јесу: **проширење** и **настављање** дечјег исказа и **постављање питања**. То су, и иначе, поступци које одрасли спонтано примењују у комуникацији са дететом.

Проширење дечјег исказа може се тицати лексичког и синтаксичког аспекта исказа. Лексичко проширење најчешће је нужно код употребе заменица које не диференцирају одређено значење. (Нпр. Дете: *Чика пише на ономе*. Васпитач: *Чика пише на писаћој машини*.) Синтаксичко проширење помаже детету да успостави однос међу реченицама у исказу. (Дете: *Гурам кутију, па се момери тамо*. Васпитач: *Гураш кутију да би је померио до стола*.) Овакве поступке не треба користити пречесто да се не би претвориле у интервенције корективног типа, које дете коче у интеракцији.

Настављање дечјих исказа подразумева додавање нове информације и отварање могућности за наставак дијалога и оспособљавање детета за комплексније изражавање. (Дете: *Куца лаје*. Васпитач: *Да, куца лаје зато што се љути на мацу*.)

Вежбе покретљивости језика

Облизујем се - плажење језика - што више према бради; што више према носу; повлачење језика, што више, у унутрашњост усне дупље; покретање језика из левог у десни угао усана; додиривање врхом језика горње и доње усне; облизивање усана - врхом језика слева удесно и обрнуто;

"Црвен јарац по кошари скаче" - додиривање врхом језика унутрашњих страна образа, наизменично десног па левог; пресавијање језика надоле (врх језика се налази иза доњих секутића, а средина додирује ивицу непца); пресавијање језика нагоре (врх језика са тврдог непца помера се ка меком непцу);

Коњски кас - клокотање уз удисање ваздуха;

Цоктање - уз удисање ваздуха;

Р се котрља - треперење језика (RRRRR - кад се нешто о нешто трља, RRRRR - кад се нешто нечим дрља, RRRRR - кад нешто кроз нешто срља, RRRRR - кад се нешто низ нешто котрља... (Д. Радовић).

Моторичке вежбе усана и образа

Смејем се - развлачење усана у осмех;

Кисело се смејем - развлачење усана наизменично у десну и леву страну;

Дођи да те пољубим - скупљање усана за пољубац;

Ја сам мало мајмунче - истурање заокружених усана,

Пуна су ми уста - надувавање образа, прво оба, затим левог и десног.

Вежбе моторике доње вилице

Лаку ноћ - имитирање зевања, спуштање доње вилице;

Правим керефеке - хоризонтално померање доње вилице у леву и десну страну наизменично; истурање доње вилице, њено померање унапред.

Вежбе моторике меког непца

Ух, та прехлада - имитирање кашља;

Прогутаћу лек - имитирање гутања;

Испраћу грло - грготање воде;

Вежбе артикулације

Играјмо се гласовима:¹

Ша, ша - шака, шапа, шара, шах,

Ше, ше - шерпа, шешир, шетња, шест,

Ши, ши - шијем, шијеш, шило, шиш,

Шо, шо - шота, шотка, шофер, шор,

Шу, шу - шума, шумар, шушти, шум;

Жа, жа - жаба, жабац, жарач, жар,

Аж, аж - Аж је важ,/ важ је раж,/ раж је паж,/ паж је каж,/ каж је траж,/ траж је гаж,/ гаж је лаж (према песми Љ. Ршумовића),

¹ Овде су дати само примери вежби неких тешко изговорљивих гласова. По истом моделу, васпитач их сам може направити и за друге, или их преузети из литературе (Симеон Маринковић, 1999).

Же, же - жељан, жеља, жедан, жеђ,
Еж, еж - Неко веже, неко реже, неки реже, неки беже,
Жи, жи - Жив, жив, жив - баш је лепо бити жив,
Иж, иж - Иже, иже - све си ближе,
Жо, жо - Жога, жожа, жоја, жон, жоле, жоре, жоровон,
Ож, ож - Може Божа,/ може кожа,/ може ложа,/ може ложач,
Жу, жу - Жу, жур, жура, журав, журан, журба,
Уж, уж - Иде пуж,/ пуж муж,/ пуж пуже, све до руже.

Бумбар делипар, сео цар на кантар...
Црн јарац црн трн, црн брсти трн...
Трчи, трчи трчуљак...
Цврчак цврчи, трчак трчи, мачка фрче фрррррррррррр...

Четири чавчића на чамчићу чучећи чијућу...
Ча, че, чи, чо, чу
Чаша, чамац, чардак чеп,
чесма, чешаљ, чекрк, чист,
чизма, чигра, чича, чот,
чорба, чока, чокањ, чук
чудо, чуло, чума - чутура.

(Из: Славица Јовановић, *Говор и комуникација*)

Језичке игре и активности

Узраст до 18 месеци

Тапшање

Васпитач ставља дете у крило, тапше рукама изговарајући (певушећи) речи: *Таши, таши, танана...*
У почетку, помаже детету да уради исте покрете.

Где је лутка

Деца седе или стоје у оградници. Васпитач узима лутку, носи је према деци, лутка "хода" поред оградице, игра и пева деци. Васпитач се приближава сваком детету, говорећи: "Дај лутки руку, помази је по глави..." Изненада сакрије лутку: "Нема лутке. Где је лутка?" Лутка се појављује: "Ево лутке!"

Жмурке

Деца се играју у оградници, на тепиху или струњачама. Васпитач узима мараму или пелену и ставља је на главу детета: "Где је Влада? Нема Владе!" Скида мараму: "Ево Владе!" И тако и са другом децом. Слична игра се може организовати и скривањем одраслог - иза кревета, завесе, али тако да га дете делимично види.

Позовите, децо, мацу

Васпитач показује деци играчку (маца) и мазећи је говори: "Маца, маца, лепа маца..." Затим је сакрије: "Где је маца? Нема маце. Позовите, децо, мацу - мац, мац, мац."

Покажи куцу на слици

Васпитач показује слике познатих животиња и прича о њима: "Ово је куца. Куца има реп, уши, ноге... Како куца лаје? Ав-ав. Како куца хода..."

Шта ко ради

У кутији или врећици донети неколико играчака. Вадити их именовати и показивати радњу: "Лутка пева - ла,ла,ла; ауто труби ту-ту; куца лаје ав,ав,ав. Касније и именовати радње - лутка једе, лутка, спава, шета се, плаче..."

Облачимо и свлачимо лутку

Васпитач скида делове одеће са лутке којом су се деца играла и говори: Јелена, стави луткину хаљину на креветић. Милице, стави луткине ципеле на под. Затим лутки облачи пижаму и коментарише: "Ево, лутка је увукла руке у рукаве, да закопчамо дугмад, где су рупице, , сада да јој обучемо панталонице од пижаме, лутка иде да спава, певајмо јој успаванку: Нина, нана..."

Игре вокалима и консонантима

Игру изводи приликом пресвлачења детета, у ситуацији када се само издвоји, када се спонтано огласи и сл. Започети игром вокалима, а потом консонантима: аааа, ееее, а, е, а е, ае; ууу, ооо, оиу, оиу, оуи, ааа, иа, иа,иа; ггг,ккк,гр,гр,гр, ппп, ббб, тт шшш, һһһ... Приликом изговарања васпитач мења интонацију, приближава се детету и удаљава. Наставити игром комбиновања вокала и консонаната: те те, та та, тата...

Мале драматизације

Васпитач доноси лутку и показује одговарајуће радње: Лутка каже па-па, лутка скаче хоп-хоп, лутка ташше таши-таши..."

На сличан начин користи и друге играчке и гињол лутке, уз изговарање стихова:

Гу-гу-гу,	га-га-га,	Ја сам пиле пи-пи-пи,
пева голуб,	виче паче	погледајте мене сви.
пи-пи-пи,	мјау,мјау,	Кад порасте мени реп,
плаче пиле,	каже маче.	ја ћу бити петлић леп.

Узраст од 18 до 24 месеца

Да будемо уредни

Ради неговања културно-хигијенских навика, сензорног развоја и богаћења речника, у току свакодневне неге, са децом треба разговарати о деловима тела, поступцима, средствима која се користе. "Пружи руке, опери их млаком водом, узми сапун, погледај се у огледалу, да ли ти је чисто лице, где је пешкир, хоћеш на ношу, да ти скинем панталоне, што су ти лепе панталоне и ова црвена мајица... Исто тако, подстицати дете да показује и именује делове тела. Приликом умивања, васпитач може рецитовати: "Перем, перем, све се пуши, трљам руке, врат и уши".

Децо, ко је то?

Васпитач стави иза леђа мацу. Огласи се са мјау-мјау. "Децо ко је то?" Кад деца кажу маца, одрасли је показује. Игра се наставља разговором о маци - који су јој делови тела, шта једе, чиме воли да се игра. Донети затим клупчад конца, показати слику на којој се маца игра вуницом и подстицати децу да се играју као маца.

Игра телефоном

Васпитач подстиче децу да се служе телефонима играчкама, да зову тату, маму, баку... "Хало, мама, дођи, ја сам добар, лепо се играм са децом, имам лепог меду..."

Добаца лопту

Ова игра може да има велики број варијаната. Важно је да се током игре деци постављају захтеви да манипулишу лоптом, да именују различите лопте и друге играчке којима се дете игра. "Никола, донеси малу лопту. Сад је котрљај до Тање"...

Причање по сликовници

Васпитач показује деци сликовницу о маци, коки и мишу. Прича по сликовници, показујући значајне моменте. Омогућава активно учешће деце у разгледању, постављајући им питања која траже препознавања и именовања ликова и радњи. Садржај слике васпитач обогаћује одговарајућим стиховима: "Ко-кода, ко-ко-да, "Мјау, мјау, мјау-мја,
бела кока, то сам ја." црна маца, то сам ја."

После разгледања, деца изводе једноставну драматизацију покретом и речима. Након ове игре сваком детету дати сликовницу са животињама и на њихову иницијативу разговарати о њима.

Игра парним сликама

Дати детету четири до пет парних слика. Тражити да покаже и именује шта се налази на сликама, а затим тражити да покажу још једног петлића, мацу, куцу... и да их сложе.

Игра парним сликама може бити и сложенија. Дати деци слике које показују исте ликове, али у различитим активностима: маца спава, игра се клупчетом, пије млеко... Могу се дати слике на којима су ликови у различитој величини или предмети у различитој боји, слике са истом радњом али различитим ликовима и сл.

Пада киша

Када пада киша, разговарати са децом о њој (све је мокро - ципеле, капутић, кишобран...) Организовати игру кишобранима (деца се штите од кише, врте их, у извртне кишобране стављају лоптице папира... Рецитовати са децом или певати са децом уз једноставну кореографију:

Капље киша капљицама - кап-кап-кап,
гази патак барицама- шљап -шљап-шљап.

Мале драматизације

Гињол лутка - девојчица проводи са децом цео дан, позива их на доручак, ручак, ужину, да заједно иду у купатило, да се оперу, обуку, изађу у шетњу и сл. Лутка разговара са децом, заједно са децом лутка пева.

Путујемо, путујемо

Организовати игру путовања уз активно учешће деце. Деца се ухвате у "воз", пролазе кроз "тунел", прелазе преко "моста" и сл. Притом подражавају клопарање воза и писак локомотиве. Васпитач подстиче децу и певањем или ритмичним изговарањем стихова:

Јури, јури железница и вуче вагоне,
да донесе доброј деци лутке и бомбоне.

На сличном принципу гради се игра "Возимо аутомобил" или "Возимо авион".

Узраст од 24 до 36 месеци

Спремамо ручак за наше лутке

Из кухиње донети поврће, разгледати га, препознавати и именовати га, разговарати о облику, боји, о томе где расте, где се може купити. Заједно са децом прати поврће, сецкати, пробати, поставити тањире и хранити лутке.

Шта данас једемо

Када су за ужину јабуке, крушке, шљиве, поморанце, васпитач доноси целе плодове и разговара са децом о боји, облику, укусу, заједно са децом пере и чисти воће. При оваквим разговорима могу се изговарати стихови о воћу.

Измишљање прича уз помоћ слика

"Била једном једна... (одрасли показује слику девојчице, деца именују и допуњују реченицу). Она је имала (слика куце) итд. Следи разговор о причи и игра коцкама "Правимо кућицу за куцу".

Кажн сад ти

Васпитач почиње деци познате стихове или реченице из приче, али их не изговара до краја - деца треба да их заврше. На пример: В: Ја сам лопта... Д: лоптица; В: Скачем, летим као... Д: птица итд.

Чаробна торба

Игра је погодна за вежбање правилне артикулације гласова. У зависности од тога који се гласови увежбавају, у торбу треба ставити предмете чија имена садрже те гласове на почетку, у средини и на крају речи. Дете извлачи један предмет из торбе именује га, говори од чега је, које је боје, чему служи и наставља да се игра њим.

Стави у, на, испод

Разноврсне предмете и играчке поставити на сто. Позивати децу по имену и давати налоге: Јелена стави лутку у колица (у орман, у торбу), Милане, стави меду на полицу, Иване, стави лопту испод стола...

Да ли можеш ово

Деца седе на клупи, у руци држе огледалца. Одрасли изводи одговарајуће покрете уснама (као кад се изговарају гласови А, Е, И, О, У, П, Ф, М...), наизменично превлачити доњу усну преко горње, горњу преко доње...

Дување

Деца дувају балоне од сапунице, комадиће вате, лоптице од папира постављене на сто. Може се користити гашење свећа, одување лакних висећих предмета (балона).

(Из: Група аутора, *Корак по корак: васпитање деце до три године*)

Народна књижевност - ризница језичких игара

Успаванке

НИНАЈ НИНАЈ СИМАНА

Нинај, нинај, Симана,
мога сина Милана:
Нек ми Милан спава,
о анђелим` сања.
Анђели га чувају,
песмице му певају.

ДОЋИ СИНЕ ИЗ ГОРИЦЕ

Дођи, сине, из горице,
фани Мару за ручицу,
па је метни у љуљчицу,
нека спава, нек с` наспава,
као младо јагњенце
у зеленој травици,
као младо пиленце
под мајчино криленце.

ЉУЉА ЉУЉА ЉУШКА

Љуља, љуља љушка,
на Морави крушка,
одби јој се сушка,
те удари Душка;
Душко се заплака
од удара лака.
Одмах дође тетка
колаче да шљепка,
да их деца гутају,
па да после спавају.
Љуља, љуља, љушка,
на Морави крушка.

ИШ ПАУНЕ ШАРОПЕРЕ

Иш, пауне шаропере,
не шетукај, не бабукај,
не шобоћи, не кобоћи,
спусти своје златно перје,
и не шири шарен-репа,
уђи тако у одају,
крилим` Јови хлада чини:
да ми Јова санак сања,
у колевци, у хладини.

Ташунаљке

ТАШИ ТАШИ ТАНАНА

Таши, таши, танана,
и свилена марама,
растегача погача.
*
Ташун, ташун, танана,
жив ти отац и нана,
и сестрица Јелица,
И два брата Иванца.
*
Ташун, ташун, танана,
и свилена марама,
у марами шећера,
да ми дете вечера.
*
Ташун, ташун, та, та,
пуна шака злата.

*

Ташун, ташун, танана,
и свилена марама.
Ко ташуни хлеба да,
родила му шеница
и винова лозица.
*
Таши, таши, Цвето,
моје чедо пето.
Имаш чет`ри бате,
што питају за те:
Један вели - Камо је?
Други вели: - Тамо је.
Трећи тражи Цвету
по беломе свету,
а четврти нађе милу
на мамином крилу.

СИКИ СИКИ

Овај вели: Хајде, хајде!
Овај вели: Куда, куда?
Овај вели: Мајци, мајци!
Овај вели: Шта ће, шта ће?
Овај вели: Сики, сики!

КАЗАЋУ КАЗАЋУ

Овај вели: Хајде, хајде!
Овај вели: Куда, куда?
Овај вели: Кради, кради!
Овај вели: И ја ћу, и јаћу!
Овај вели: Казаћу, казаћу!

(Стихови се изговарају додирујући прсте на дететовој руци, почињући од палца.)

* У избор нису укључене песме намењене активирању дететове десне руке како би дете било дешњак, у складу са савременим схватањем да леворукост не треба исправљати.

Цупаљке

ХОП ЦУП НА КАЛУП

Хоп, цуп, на калуп,
четир` бабе, један зуб -
и тај један шупаљ!

ЦУЦУ РОДЕ ПА РОДЕ

Цуцу, роде па роде,
ујак бере јагоде.
Јагоде су румене
кано ружа у мене;
јагоде су слатке,
јеле би и патке;
гле, како су зинуле,
не би л` коју скинуле!

ОПАША ЦУПАША

Опаша, цупаша,
сустала нам кулаша,
немам зоби да јој дам,
да ме вози сваки дан.

ЗЕЦ ЗЕКО

Зец, зеко,
ко ти је реко
да млеко локнеш,
да мало скокнеш?

ОПА ЦУПА ЦУПАНА

Опа, цупа, цупана,
седлај коња, Драгана,
по шарена детлића.
Детлић ми се жењаше,
киту свата купљаше:
мачка, сврачка,
шеврљугу кума,
куму жуњу
и птичицу жуту.

Лазаљке и проходалице

ЛАЗИ ЛАЗИ ЛАЗАРЕ

Лази, лази, Лазаре,
те долази до мене,
прихватај се за мене:
за свилене рукаве,
за свилене мараме,
за клечане кецеље.

ШЕТАЛО ПЕТАЛО

Шетало, петало,
једва дете кретало.
Шетало, петало,
једно с` дете кретало
и тако је заспало.

СЕКУ МУ СТРАХ

Шта сечеш?
Сечем страх,
да Миле ходи,
да проходи,
да се ослободи!

ДУДО БЕЛА ДУДО

Дудо, бела дудо,
де покажи, дудо,
дудо, шалвар-гаће;
дудо, ситно играј,
дудо, право иди,
дудо, не ломи се,
дудо, не крши се.

Ругалице

НИКОЛИЦА ПЕЦА

Николица пеца
уловио зеца,
мајка му се хвали:
"Мој Никола мали".

СНЕЛА КОКА ЈАЈЕ

Снела кока јаје,
Савици га даје.
Савица га неће,
крај себе га меће.

АТОШ ПЕРИША

Атош Периша
узјахао на миша,
миш стаде,
Периша паде.

КУКУРИКУ

Кукурику!
Оде баба у Лику,
да доведе Мику
за нашега Нику.

ПЕТАР КОКОШАР

Петар, Петар, кокошар,
тера коке на пазар,
сваком по ребарце,
а Петру жуманце.

ЕТО ПЕТРЕ ПУШКЕ

Ето, Петре, пушке,
бежи, Петре, с крушке,
сломиће се грана,
грдиће те нана.

Бројалице (разбрајалице)

ЕЦИ ПЕЦИ ПЕЦ

Еци
пеци
пец
ја сам
мали
зец
ти си
мала
препелица
еци
пеци
пец.

ЕЛЕМ

Елем
белем
бембелија
тишли
кућу
талалија
олма
долма
велика
јабука.

ЈЕДИНО

Једино
дедино
седи
салаведино
чекутин
чекутица
парапин
парапушка
туткало
ту десет.

БУМБАР

Бумбар
делипар
сео цар
на кантар
жарипан
пеливан
мерили га
по вас дан
паде па се скљуси
и рече му
ту си.

ЕНГЕЛЕ

Енгеле
пенгеле
тином
таном
окош
бокош
тивом
тавом
суза
буза
беја.

ЕН

Ен
тен
тини
саварака
тика
така
елен
белен
буф
триф
траф
труф.

ОНДОЛА

Ондола
дондола
шишкала
бишкала
каларија
русалија
подгор
горчин
чавчин
чаулин
чагрк.

ЕДЕМ

Едем
бадем
бембарише
мајстори
кућу
начинише
окма
докма
тиква
диква
златна
јабука.

Брзалице

Девет пута реци беневреци...

Клупчићем ћу те, калемчићем ћу те...

Лежи куја жута украј жута пута...

Миш уз пушку, миш низ пушку...

На врх брда врба мрда...

На врх вршчића румена јабука...

Црн јарац, црн трн - црн брсти трн...

Четири чавчића на чамчићу чучећи ћијучу...

Шаш деветорошаш - како се раздеветорошашио...

Шалјиве песме

ЗЕЦ КОЛО ВОДИ

Зец коло води,
лисица га двори.
На лисици перце,
На курјаку звонце.

ДРАГО ДОЋИ АМО

Драго, дођи амо
да се нагледамо
чуда свакојака:
На ливади врата,
патка потковата,
ћурка зауздата,
на лисици венци,
на зецу једечи,
на врани ћердани!

ДАНАС ЈЕСТЕ СУБОТА

Данас јесте субота.
Е па шта, е па шта!
Сутра јесте недеља.
Јесте да, јесте да!
Женићемо медведа.
Е па шта, е па шта!
Крај голема језера.
Јесте да, јесте да!
Зец коло водио.
Ију-ју, ију-ју!
Ћуран барјак носио.
Пућ-пурућ, пућ-пурућ!
Беле гуске играле.
Трапа-трап, трапа-трап!
Кокошка се пела,
на чандији снела.
Чандија се срушила -
и песма се свршила.

ЋУРАН

Ћуран баби воду носи
у решету на рамену.
Решето се превалило,
па ћурана завалило.

ЦИЦО МАЦО

Цицо, мацо,
где си била?
- Код талира.
Шта си радила?
- Млеко варила.
А шта су ти дали?
- Кутлачу по глави.

НОСИМ КОКУ НА ПАЗАР

Носим коку на пазар,
да је продам за динар;
не могох је продати,
па је почех глодати.

ПИС МАЦО

Пис, мацо, где си била?
- У Брибиру.
Шта си радила?
- Вино пила.
С ким си пила?
- С Милошем под кошом,
с Марком под угарком.

ЈА САМ ЧУДО ВИДЕО

Пуж и во се туку,
козе кола вуку,
свиња брке суче,
мачке рачун уче,
коњ на грани спава,
зец пут преорава,
вук на друму проси,
а мрав буре носи,
рода жабе служи,
миш се с мачком дружи.

Језичке игре у поезији за децу

Јован Јовановић Змај

ТАШИ, ТАШИ

Таши, моја, па моја,
носи деда шебоја,
на шебоју шара,
то је бубамара.
Бубамара лепета,
не боји се детета,
на руку му слета
са шебоја цвета.

Таши, бела, дебела,
сва су деца весела,
донео им чика
из шуме лешника,
јела би и Љуба,
али нема зуба,
зато јој је сека
узварила млека.

Таши, таши, танана,
са дедина тавана.
Деда носи шеву
да види Милеву -
и шева Милеву,
и Милева шеву.

ЛАЗА

Прст из уста, Лазице,
па се мало мејки,
да покажеш зубиће
тати, мами, тејки.

Бели су ти зубићи,
зашто да се стиде?
Две рупице на образу,
то ћеш дати приде.

МАЛИ КОЊАНИК

Ћиха, ђиха, четир ноге,
све четири круте!
Ћиха, ђиха, ми идемо
на далеке путе!

Седло ми је од мараме,
узда од канапа,
а бич ми је од очина
пребијена штапа.

Раго једна, баш си лена -
зар те није срам!?
Ал` кад нећеш ти да скачеш,
ја ћу цупкат сам.

КУПАЊЕ

Ала ми је то дивота
кад се ко окупа!
- Што се не би купали,
вода није скупа.

Морамо се купати,
прљавштину стрести,
- нечистоћа доноси рђу и болести.

Зато ј` мајка спремила
воду, али млаку,
зато је окупала
свога малог Лаку.

А сад вели: "Цицу ми
пуштати не смете,
јер ће мислит да је сир,
појешће ми дете." ...

ЗИМСКА ПЕСМА

Зима, зима - е, па шта је,
ако ј` зима, није лав!
Зима, зима - па нека је,
не боји се ко је здрав!

А шта може зима мени,
шта ми може, шта ми сме?
Нек ми носић поцрвени,
ето то је, то је све!

Душан Радовић

ПОУКА

Хтела је да види шта је доле,
нагла се преко стола и - пала.
Ко?
Једна виљушка радознала.

КАД ЈЕ БИО МРАК

Кад је био мрак,
кад је био мрак,
појурила мачка миша
чак, чак, чак.

Појурила мачка миша
чак, чак, чак,
- а да л` га је прогутала,
ил` га није прогутала,
то ни она није знала
- јер је био мрак...

ТАРАМ

Тарам-барам-беца.
- Шта је тарам?
Тарам је тарам,
барам је барам,
беца је беца,
- тако се варају мала деца!

ВРАБАЦ

Врабац
је
мали
да
пева,
зато
цвр-
ку-
ће!

Врабац
је
ситан
да
скаче,
зато
ска-
ку-
ће!

РАЗЛИКА

Колики је велики врабац?
Мали.
А колики је мали слон?
Велики.

МАМЕ

Имате ли нешто за маме?

Имамо крило, длан и раме.

Када су маме тужне и саме?

Добри су крило, длан и раме.

А када нешто боли маме?

Нека нам ставе главу

у крило, на длан или на раме.

ОТВОРИО САМ ПРОЗОР

Отворио сам прозор,

и мрак је ушао у собу

и појео све ствари...

Само није појео,

само није појео,

- Горданин палац у устима.

КАКО ТРЕБА

Мале ствари и имена мала траже

као м и ш, као з р н о, као м р в а.

Док велика ствар великим именом располаже

као с о л и т е р, као м е р и д и ј а н,

као С р е м с к а М и т р о в и ц а.

ЉУТА ЈУЛКА

Био је петак, дуги дан,

добро јутро, па добар дан, па добро вече...

И нико не дође у Јулкин стан

да види - шта то кува и пече.

Јулка претури играчке

наопачке,

скочи у кревет наглавачке

и заспа,

љута на мачке, на тачке,

и, уопште, на свакакве а ч к е.

СМЕШНЕ РЕЧИ

БИЦА

БАЦА

БУЦА

ЦИЦА

ЦУЦА

Шта је то?

БИБИ
ЦИРУС
ЖУЖУ
БИЖУ

Шта је то?

ШАРИ-ВАРИ
ТУТИ-ФРУТИ
РИЗИ-БИЗИ
ПАПНДЕКЛ

Шта је то?

АПЋИХА

Ко болује и ко кија...
АПЋИХА-АПЋИХА!
Нека бира где му прија...
АПЋИХА-АПЋИХА!
Где злаћано сунце сија...
АПЋИХА-АПЋИХА!
Као гуштер, као змија...
АПЋИХА-АПЋИХА!
Ко болује и ко кија...
АПЋИХА-АПЋИХА!
Нека бира где му прија...
АПЋИХА-АПЋИХА,
АП...АП...АП...АПЋИХА!

ПЕСМА О МЛЕКУ

Од најмањих река
до највећих река
- најслађа је река
од обичног млека!

Бело, лепо, чисто, здраво,
свеже, овчје, козје, кравље,
крепко, питко, топло, хладно,
добро слатко и кисело млеко!

Од најмањих флека
до највећих флека
- најлепша је флека
од обичног млека!

Бело, лепо, чисто, здраво,
свеже, овчје, козје, кравље,
крепко, питко, топло, хладно,
добро слатко и кисело млеко!

Гвидо Тартаља

КИТОВА БЕБА

Мајка чеду тепа:
"Слатки, мали сине",
а он има девет метара дужине.

Још му она тепа:
"Бебо моја мила",
а та беба има
две хиљаде кила.

ГУСКЕ

Једна је гуска
рекла другој гуски
да је гуска.

"Јеси гуска.
И понављам : гуска".

Наљути се друга гуска.
Њој да једна гуска
каже да је гуска?!

И викне првој: "Гуско!
Зар ти, једна гуска,
да мени кажеш - гуска?"

А прва опет: "Јеси!
Баш си гуска, гуска, гуска".

Тако су се расправљале
све до ноћи касне,
јер гуске међу собом
тешко се објасне.

СЛОН

Да слон пере зубе
пастом као ми,
сваки дан би тубе
потрошио три

КОКА И ПИЛИЋИ

Пи-пи,пи-пи,пи-пи-пи,
ма-ма, ма-ма, где си ти?
Ко-ко, ко-ко,ко-ко-да,
ево, децо, ту сам ја.

Пи-пи, пи-пи,пи-пи-пи,
гладни смо ти мама ми!
Ко-ко, ко-ко,ко-ко-да,
мени зрно, вама два.

МИШО, МИШО

Сада јуриш, Мишо, Мишо,
пловке и кокошке,
а знамо те кад си ишо
још четвороношке...

Већ се пењеш, Мишо, Мишо,
на трешње, на крушке,
а знамо те кад си ишо
само потрбушке...

Момчило Тешић

ПРВИ ЛЕПТИР

Полетео кроз зрак први
лептирић,
лептирић.

Плави цвет му понудио
шеширић,
шеширић.

А он рече: "Баш ти хвала
цвете плав,
цвете плав.

Више волим лепршати
гологлав,
гологлав".

Драган Лукић

ЛОВАЦ ЈОЦА

Бам!
Бам!
Бам!
Убих лава сам!

Так!
Так!
Так!
Убих тигра чак!

Трас!
Трас!
Трас!
Неста морски пас!

Шкљоца!
Шкљоца!
Шкљоца!
Ја сам ловац Јоца!

СВЕЈЕДНО

Легао Јоца
синоћ у кревет.
Пробудио се
јутрос у девет.

Зевнуо двапут
тога јутра,
па реко: - Нека,
устаћу сутра.

Љубивоје Ршумовић

ШТА ЈЕ ОН

Деда му је слон
Тата му је слон
Ујак му је слон
Теча му је слон
И брат му је слон

Шта је онда он

АКО ЖЕЛИШ МИШИЦЕ

Ако желиш мишице ко гвожђе
једи бело или црно грожђе

Ако желиш снагу збиља мушку
онда не смеш заобићи крушку

Ако желиш на све бити имун
једи цеди среди жути лимун

Ако желиш руке као канџе
просто гутај свеже поморанџе

Ако желиш вештине са стране
окоми се на криве банане

Ако желиш да изгледаш бешње
свакодневно упражњавај трешње

Ако желиш бити бистре главе
бери оне јагоде из траве

И уопште ко год нешто хоће
мора јести и волети воће

Влада Стојиљковић

МНОГО ЗВУКОВА

Кад скочи пас на тас
 чује се "трас".
Кад падне кум на друм
 чује се "бум".
Кад стигне џип у Штип
 чује се "шкрип".
Кад падне зврк на шмрк
 чује се "крк".
Кад лупи куп у ђуп
 чује се "буп".
Кад падне брус у ђус
 чује се "пљус".

СА МНОМ ИМА НЕКА ГРЕШКА

Са мном има нека грешка
лице ми се стално смешка
 хе-хе
Без разлога и без везе
уста ми се сама кезе
 хо-хо

И кад нећем и кад хоћем
морам да се закикоћем
 хи-хи
Нестрпљив сам, једва чекам
да се мало зацерекам
 ху-ху
Постало је збиља страшно:
смејем се ко луд на брашно
 ха-ха.

Драгомир Ђорђевић

КИША

Кад се облак
небом стушти,
киша пљушти,
само пљушти.

Изнад села,
изнад града,
киша пада,
само пада.

Преко бреза,
преко липа,
киша сипа,
само сипа.

Била трава,
била трска,
киша прска,
само прска.

И на роде,
и на чапље,
киша капље,
само капље.

И на снаје,
и на прије,
киша лије,
само лије.

Биле трешње,
ил ораси,
киша кваси,
само кваси.

Велимир Милошевић

БУБАМАРА

Била једна бубамара,
сва шарена као шара,
као шара сва шарена,
а малена, а малена -
нити мања, нити већа:
као срећа.

Долетела ми из цвећа.

Једном ми је на длан стала,
као да је с неба пала,
баш та мала бубамара,
сва шарена као шара,
као шара сва шарена,
а малена, а малена -
нити мања, нити већа:
као срећа.

Долетела ми из цвећа...

Приче за децу

Драган Лукић

КО СТАНУЈЕ У ЛОПТИ

Стварно, ко станује у лопти, у тој округлој и веселој кући?

У лопти станује... станује... станује... један бели, сасвим бели зец. Зато лопта скакуће.

И у лопти станује... станује... једна бела птица. Зато лопта лети.

И у лопти станује још један точак. Зато се лопта котрља.

Кад зец, птица и точак спавају у својој округлој кући без врата и прозора, онда лопта мирује.

На лопти немојте правити врата - кроз врата ће одскакувати зец, одлетеће птица и откотрљаће се точак.

(скраћено)

Александар Поповић

КАКВА ЈЕ БИЛА БЕБА ВЕСНА КАД ЈЕ БИЛА МНОГО МАЛА

Били једном једна мама и један тата. Када су се шетали, они су у излогу једне радње видели лепа ружичаста колица за бебу.

- Ова колица су врло практична - рекао је тата.

- Ова колица су слатка - рекла је мама.

Толико су се тати и мами допала ружичаста колица, да су одмах пристали да добију и малу бебу Весну.

А мала беба је била лепа и њој је било лепо код тате и маме, по цео дан је певала:

- Аааааа. Еееее. Бееее.

И била је много гладна, и била је много жедна, и није волела да остане сама у соби. Зато је мама рекла:

- Што је ово дете својевољно. Претерано баш.

А тата је рекао малој беби Весни:

- Мораш да спаваш и да будеш добра. Ја и мама идемо у биоскоп.

Мала беба Весна се смешка док јој тата говори, али чим тата и мама изађу из собе, мала беба Весна заплаче:

- Кмеееее.

Таква је била мала беба Весна, није дала тати и мами да иду у биоскоп.

(скраћено)

Мирјана Стефановић

КО ЈЕ НАСАМАРИО МАГАРЦА

Магарца је највише насамарио коњ. Некада давно, када су били мали, и први магарац и први коњ били су истог раста. Једу они, коњ навалио на шаргарепу, спанаћ, барена јаја, месо, а магарцу оставља само колаче.

"Види коња, баш је коњ" - мисли магарац и њам, њам, гута колаче.

"Види магарца, баш је магарац" - мисли коњ и гута месо.

Али не само да гута, него и јача, па и расте, расте, расте и тако прерасте магарца.

И од тада су коњи већи и јачи од магарца.

Душан Радовић

ШТИПАЉКЕ

Једна штипаљка уобрази­ла да је птица...

Имала је кљун - као птица, и реп - као птица, личила је на птицу...

Личила је на птицу и слетела на жицу!

Чудна нека штипаљка!

И друга штипаљка уобрази­ла да је птица.

Имала је кљун - као птица, и реп - као птица, личила је на птицу.

Личила је на ону штипаљку која је личила на птицу и слетела на жицу.

Чудна нека штипаљка!

И трећа штипаљка уобрази­ла да је птица!

Имала је кљун - као птица, и реп као птица, личила је на птицу...

Личила је на ону штипаљку која је личила на ону другу штипаљку која је личила на птицу и слетела на жицу.

Чудна нека штипаљка!

И четврта је такође уобрази­ла... И пета се заразила... И шеста је изразила жељу да личи на ону штипаљку која је личила на ону другу штипаљку која је личила на птицу и слетела на жицу.

Чудне неке штипаљке!

И када су се ове ко бајаги птице смести­ле на жице, запевале су следеће кучине и трице:

Кврц, квиц, квац, квуц!

Кврц, квиц, квац, квуц!

Кврц, квиц!

Кврц, квац!

Квуц!

ПРИЧА О МАЈМУНИМА

Једанпут пре мајмуни уопште нису имали репове.

Имали су репове, али то нису били репови него прави правцати кишобрани. Шарени, лепи, што се затварају и отварају.

Када пада киша, све животиње кисну, само мајмуни отворе своје кишобране и чуче под њима.

Било им је лепо.

Сваки мајмун по један мали кишобран.

Мајмуни живе у шумама, а у шумама има много дрвећа и мајмуни стално скачу по гранама. Кишобрани никада нису могли да буду лепи и нови. Цепали су се и цепали док се нису сасвим исцепали.

Други кишобрани нису хтели да им израсту и тако су им остале само дршке.

Мајмуни су плакали. Било им је жао. А онда су се сетили.

Закаче се тим дршкама за грану и висе наглавце.

То им је смешно и онда се смеју.

ПРИЧА О МАЛОМ ПРСТУ

Био једном један прст и звао се Ђура. Имао је много браће.

Једном су браћа повела Ђуру у фиоку. Ђура је ишао последњи и прикљештио је нокат.

Други пут су га водили у рерну. Да виде да ли је вруће. И Ђура се испекао.

Трећи пут су се играли иглом. Сви су се измакли, а Ђура се избо.

Ђуро, Ђуро, ниси ти ваљда најгори прст?!

Јесте!

Кад треба да се чачка нос - хајде ти, Ђуро.

Кад треба у хладну воду - гурај Ђуру.

А кад треба замочити два прста у пекмез, онда су то неки други прсти а не Ђура.

Тог Ђуру имају сва деца. То је онај пети, најмањи.

ПРИЧА О КИШОБРАНУ

Било је то после првих киша, пре много, много година. Неком цару киснула су нова одела, а он то није волео.

- Измислите ми кишобран! Хоћу кишобран! - викао је цар.
- Измислићемо га, светли царе, само реците - како изгледа?
- Обично - рече цар - доле дршка, горе жица и платно.
- Жели ли светли цар да измислимо отворен или затворен кишобран?
- Измислите затворен - који се отвара!

Тако је, захваљујући кишама а затим и том цару - измишљен кишобран. Затворен који се отвара.

МИЋИНА ПРИЧА ЗА АЋИМА

Кад сам ја, Аћиме, био мали, све је било мало, као мали прст.

Мале птице певале су са малих грана, мало сунце грејало је са малог неба.

Све је било мало као дугме. И све је лако могло да се загуби, јер је било мало.

То није било zgodно. Стално се неко губио и стално су га морали тражити.

Онда смо се договорили:

Оно што треба да је мало - нека остане мало, а све друго нека порасте.

Прво је порасло сунце. Онда је порасло дрвеће и на крају су порасла деца.

Хтела су да порасту и дугмета, али им ми нисмо дали. Шта да радимо са великим дугметима?

Дугмета треба да су мала.

Дугмета су онда рекла да ће остати мала, али да ће се губити као пре.

И остала су мала, и стално се губе...

РАЗМЕНА

- Хоћете ли да се мењамо... Ја бих вама дао нешто старо, а ви мени дајте нешто ново.

- Не, ја ћу вама дати нешто ружно, а ви мени дајте нешто лепо.

- Не, Ја ћу вама дати нешто мало, а ви мени дајте нешто велико.

- Не, хвала!

- Хоћете ли овако: ја бих вама дао криво, а ви мени поклоните нешто сиво.

- Не, ја бих вама могао поклонити нешто љуто, а ви мени поклоните нешто жуто.

- Не могу... Могу вам дати нешто бело, а ви мени поклоните нешто цело.

- Могао бих вам дати нешто кратко, а да за то кратко добијем нешто слатко.

- Чекајте... Ако хоћете да се мењамо - могу вам дати ништа, а да ви мени поклоните нешто... Добро, даћу вам парче, а ви мени дајте цело.

- Не, не, тако се не можемо мењати.

(скраћено)

* Приче за децу јасленог узраста најбоље је причати користећи драмски метод - претварати их у акционе приче, чије причање тражи дејче састваралаштво: деца, приликом причања, приказују одређене радње или ситуације из приче. Причање се може учинити динамичнијим једноставним драматизацијама, уз помоћ лутака (стоно позориште) или предмета који се у причи појављују. На пример, за причу *Штипаљке*, може се користити разапет конопац, дечја одећа и штипаљке (Док прича причу, васпитач показује деци једну по једну штипаљку, обраћа њихову пажњу на њен "кљун", па на њен "реп", а код "слетања на жицу" качи штипаљком дечју мајицу или сл. На крају васпитач и деца певају "птичју" песму - Квиц, квац, квуц...)

ЈЕЗИЧКЕ ИГРЕ У СТВАРАЛАШТВУ ЗА ДЕЦУ ДУШАНА РАДОВИЋА

Радовићево књижевно дело за децу симулира једно интерперсонално збивање, које уобличују његови учесници: они - имагинарни говорни субјекти, наратори, одрасли, чудаци и имагинарни слушаоци, деца, улазе у ову интеракцију као равноправни партнери. Као што зна шта деца воле и могу, Душан Радовић зна шта деца не воле и не могу. Деца не могу да воде дијалог са са песмом одраслог човека који се са носталгијом враћа у детињство, нити да разговара са песником који у свет детињства улази као у земљу утопију, јер деца тако не доживљавају свој свет. Дете воли да побегне из свог света, оно воли догађање, вашар, циркус, смешно позориште. Зато Радовићева песма или прича тече у складу са дечјим очекивањима и осећањима.

Игра је универзални облик дечјег витализма и стога најделотворнији начин комуникације са децом. Поезија Душана Радовића детету, пре свега, даје право на игру и ствара му за то потребан простор. Свака игра подразумева прихватање неке илузије (in lusio - улазак у игру), прихватање једног затвореног света који је у извесној мери измишљен и нестваран. Уводећи у сферу игре и имагинације и језик, Радовић не напушта простор значења и смисла, већ га и додатно открива. Ослањајући се у игри језиком на искуства народне књижевности, он је опседнут магијом речи, он ужива у чаролији звука, али још више у чаролији смисла који се из звука рађа. Понављања и симетрије уносе у игру правилност и организацију, а неизвесност и непредвидивост у току чине природу игре. Повод за почетак игре Радовић понекад налази у звучним римама које привлаче одређене речи без видљивог оправдања: краљ - фртал, сер - пропелер, кнез - брковез... Али изградњом песме или приче, уместо првобитног бесмисла, показује се не само могућа, него и неодвојива веза међу овим речима и њиховим значењима. То накнадно осмишљавање баца ново светло на Радовићеву игру - она никада није без смисла, њен смисао је првенствено у трагању за смислом и у откривању смисла.

СУДБИНЕ

Био једном један кнез
- носио је брковез.

Нестао је онај кнез
- ал` још служи брковез.

Био једном један цар
- носио је самовар.

Нестао је онај цар
- још се пуши самовар.

Био једном један гроф
- носио је грао штоф.

Нестао је онај гроф
- ал` још служи грао штоф.

Био једном један сер
- имао је пропелер.

Нестао је онај сер
- још се врти пропелер.

Принципи грађења језичких игара у поезији Душана Радовића сродни су са онима у језичким играма деце, а то су инвенција, комбинаторика, имагинација, креација.

ФОНОЛОШКЕ ИГРЕ

Гласовна понављања

У Радовићевом стиху, неретко и у прози, честа су гласовна понављања.

Асонантска понављања (повнављања истих самогласника) имају важну улогу у структури стиха због велике кохезионе моћи и звуковног склада. Према броју поновљених вокала, најчешћа је **моноасонанца** (вишеструко понављање једног самогласника):

Зелене биће му пелене меке... (*Зелена мода*)

Какав лав?

Страшан лав... (*Страшан лав*)

Моноасонанца у Радовићевим стиховима јавља се и у облику **гласовне епифоре**:

Фрушка гора ниска па дугачка (*Фрушка гора*)

Где се старе смокве криве (*Крађа*)

Биасонанца (повнављање два самогласника) подиже праг звучности песме и истиче звуковна хармонија:

На пола стола - пола вола (*Шта сам све имао*)

Сутра туча око луча (*Ч*)

Полиасонанца (повнављање више самогласника) је звучни склад, а нагомилавање звука доводи и до концентрације значења.

Тај је јео шта је хтео (*Страшан лав*)

На лето и на све то... (*Ловац и лав*)

Алитерациона понављања јављају се као вишеструка понављања истог сугласника или сугласничке групе у непосредној близини у тексту. Струјно Ш целој песми о том гласу (*Вукова азбука*) даје ономатопејичан карактер:

Ту увек у шуми или у Руми
понешто шушти,
и увек у шикари и шибљу
штошта шушка.

Моноалитерација је изузетно ефектна у многим Радовићевим песмама:

БИЦА

БАЦА

БУЦА

ЦИЦА

ЦУЦА (*Смешне речи*)

Биалитерација је најчешћа у песмама *Вукове азбуке*, али се јавља и у другим песмама:

Талас га тресну у тај час:

- Ти си син рака, спусти глас! (*Ко је син мора*)

Полиалитерација није ретка код Радовића, али је, опет, најоучљивија у песмама *Вукове азбуке*.

Данас **чарка** око **чварка**...
Сутра **чврга** и **чворуга**...
Трчи, трчи, по тој **срчи**...

У неким стиховима здружене су асонанца и алитерација:

Б у БУКВАРУ
набубрило
да **букне**
као **барут** (Б)

Гласовна понављања имају естетску и ритмичку функцију, оне изазивају код слушаоца осећај хармоније, који у њему може ослободити емоције у складу са поетском поруком.

Рима

Рима је најтипичнији вид гласовних понављања, које слушалац, док прима поетску поруку, може предвидети. То је понављање које слушаоца (читаоца) враћа на претходни текст, оживљавајући у његовој свести сазвучје прве римоване јединице. Модерна поезија за децу често уопште не користи риму, у сваком случају ослободила је риму раније крутости и учинила је флексибилнијом, маштовитијом и креативнијом.

Душан Радовић у највећем броју својих песама риму брижљиво уграђује у основицу свог поетског модела, као битни композициони, музичко-ритмички и семантички квалитет песме, али не апсолутизује њену вредност, чак је понекад намерно разбија - ненадано ослобађајући стих риме, или је пародира користећи овештале риме, или уноси потпуно неприличне и неочекиване риме, стварајући језичке и семантичке каламбуре.

У песми *Како треба*, Радовић је духовито исмејао конвенционалност риме и навiku слушаоца да је очекује:

Мале ствари и имена мала **траже**
као миш, као зрно, као мрва.
Док велика ствар великим именом **располаже**
као солитер, као меридијан,
као Сремска Митровица.

Изневереност очекивања јавља се на крају песме, где слушалац очекује реч која се римује са речју **мрва**.

Рима у песмама Душана Радовића има значајну организациону функцију. Она повезује стихове, организујући њихов распоред у строфи. У Радовићевој римованој строфној песми увек је могуће одредити крај и почетак другог стиха:

У неваспитано време, у **пролеће**,
када зазвони сунце у **врби**,
сви мисле: хоће, **одолеће!**
- а сви се чешу где их **сврби**. (Зелена мода)

У астрофичним песмама (које нису подељене на строфе) рима се јавља као главни регулатор низања стихова. Астрофична песма *Стиже пролеће, биће гужве!* у ствари је састављена од 14 дистиха:

Греје, греје,
сунце нам се смеје!
Стиже, стиже,
све брже и ближе...

Песма *Рода* компонована је од два катрена:

У природи голој
видети се могу,
али свака има
само једну ногу.
Уз трошкове велике
и напоре многе
- имамо част приказати вам
РОДУ на д в е **ноге!**

Систем риме не остварује се само у оквирима строфа, већ и у оквиру целе песме. Систем риме у песми *Алигатори* (а б а б ц / а б а б ц) слободан је, без обзира на видљиву правилност.

Сваког дана негде шкрипи,
све се креће, све се мења
- АЛИГАТОР МИСИСИПИ
и његова жена лења
само дремају.

Сваког дана негде крпи,
неке гужве, нека врења,
- АЛИГАТОР МИСИСИПИ
и његова жена лења
појма немају.

У Радовићевим песмама римоване речи најчешће су носиоци смисла целе фразе. У песми *Кад седам веселих дечака*, враћање на почетни мотив пропраћено је и римовањем последњих стихова са првим (сви остали стихови имају узастопну риму).

Кад седам веселих **дечака**
угази у седам пролећних бара
- изађе седам пијаних чизмара.

Кад седам пијаних чизмара
прошета кроз седам пекара
- изађе седам белих млинара.

Кад седам белих млинара
уђе код седам посластичара
- изађе седам бркатих каплара.

Кад седам бркатих каплара
по седам тавана протумара
- изађе седам црних оачара.

Кад седам црних оачара
умије седам стрпљивих **бака**
- гле! зева седам сањивих **дечака!**

У Радовићевим песмама најчешће нема јединственог, устаљеног, "задатог" система риме. **Укрштена рима** (римују се први и трећи, и други и четврти стих) доследно се јавља у песмама: *Замислите, Зелена мода, Љубавна песма, То је било кад је било, Камила, Питон, Лав, Тигар...* **Парна рима** (римују се суседни стихови) заступљена је у песмама: *СТИЖЕ ПРОЛЕЋЕ, биће гужве, Дрво спава, Фрушка гора, Судбине, Није лако, Учитељ и ђак...* Као особеност организације риме, у песмама Душана Радовића уочава се честа појава **узастопне (нагомилане) риме**, коју налазимо у последњој наведеној песми, као и у песмама: *Маме, Да ли кромпир цвета, Варијације, Жиrafa, Антилопа, Бели медвед, Јак...*

Радовићева поезија познаје и **леонинску риму**, гласовно подударане речи унутар стиха (испред цезуре) и на крају стиха. Бројни примери упућују на њену широку употребу:

Један **бон** - један **слон!**
Пет **бонова** - пет **слонова!** (*Како потрошити слонове*)

Н се **кане** и у чај од **нане** (*Н*)

Шта све не **цвета** у башти **лета** (*Да ли кромпир цвета*)

Леонинска рима се у Радовићевим песмама јавља изненада, као неочекивано појачање звука и ритма, једино је у песми *Учитељ и ђак* она доследно спроведена у свим парним стиховима:

Јер су **пчеле** с једне стране **вреле**
Јер у **врране** много мрака **стане**
Јер су **мотке** с једне стране **кротке**
Јер су **козе** с једне стране **розе**
Јер су **басне** с обе стране **јасне**
Јер су **глисте** с обе стране **исте**

У Радовићевим песмама појављује се и тзв. **расута** рима, чије је интегрисуће дејство очигледно.

Где је сунце **престало** и **пало**
- ту је дрво **стало** и **заспало**.
Заспало црно, **заспало**... (*Дрво спава*)

Једне ноћи **танка**, **танке**,
прозирне ко лист папира,
танке као лист **цртанке**... (*Крађа*)

Према броју римованих слогова, у Радовићевој поезији налазимо **мушку**, **женску**, **дактилску** и **хипердактилску риму**. Мушку риму (гласовно подударане у једном слогу) Радовић користи ретко - 60 случајева од 422 побројана примера, а дактилску (подударане три слога) сасвим ретко - 17 примера, а хипердактилску (подударане у више од три слога) Радовић је употребио само једанпут у *Јесењој песми* (сејалице - грејалице), а три пута је створио хипердактилску риму "проширивањем" речи у песми *Дијалог* (пе-хе-хе-сме - не хе-хе-сме, же-хе-хе-не - ме-хе-хе-не, пла-ха-ха-ха - стра-ха-ха-ха). Женска рима је најчешћа и јавља се у 80% случајева. Женска рима је углавном **отворена** (вокалска), а тек у малом броју **затворена** (консонантска).

Посебну вредност у поезији Душана Радовића има **парономазијска рима**, у којој је најизразитије фонолошко понављање; један пол риме се у потпуности понавља у другом и та редупликација звука ствара утисак еха, при чему је истоветност звука везана за различита значења. (**престанка** - **танка**, **уме** - **разуме**, **око** - **високо**, **банане** - **нане**, **уске** - **гуске**, **лав** - **сплав**, **ребро** - **сребро**...).

Поред тога што је рима музичко-ритмички елемент стиха, она је и значајан семантички сегмент у структури песме. Моменат сличности речи у рими основ је њиховог упоређивања: римоване речи су

сличне по звуку, па се код њих истиче разлика у значењу. У паровима Радовићевих рима најчешће налазимо именице (цин - син, лета - дугмета, чуда - дуда...). Честа је и рима именица - глагол (грета - гледа, зверка - мерка, очи - точи...), као и рима глагол - глагол (траже - располаже, шара - разговара, догађа - рађа...) и рима именица - придев (већу - срећу, танак - чанак, лакат - кратак...). Ређа је рима придев - глагол (зао - знао, крива - умива, пала - радознала...) и рима именица - прилог (мрак - чак, пушке - потрбушке, око - високо...). Знатно ређе су риме именица - заменица (лав - сав, сваком - маком, тај - загрљај), заменица - придев (строг - мог, такав - длакав, она - склона), придев - придев (слепе - лепе, мрачан - тачан, богат - рогат). Посебно су ефектне, мада ретке риме именица предлог (бог - због), глагол - узвик (крао - мрњао), глагол - речца (глође - такође), узвик - узвик (кврц - жврц).

У бројним примерима рима, осим звучне, изражава и семантичку блискост римованих речи:

Кад палац огладни
- он чарапу спетља!
Спетља, **спетља**,
док не пукне **петља!** (*Глад*)

Гласовно подударане, међутим, истиче и семантичку разлику:

Трамвај **цео**
и облака један **део** (*Страшан лав*)

За велики број Радовићевих рима карактеристична је велика семантичка удаљеност:

Зебра зебру учи
шта је права **зебра**.
То је мудрост важна,
животна **алгебра!** (*Зебра*)

Руководећи се ритмичко-акустичким критеријумом у спајању двеју речи приликом римовања, Радовић ствара неочекиване, духовите, умерене и гротесне слике:

И тако је **коза** - између два **воза**,
између два **зла**, између две **ватре**
- свирала, свирала
и удала се за једног **матроза**
са острва Сна, Јаве или **Суматре!** (*Козин случај*)

У једном броју песама налазимо **каламбурску риму**.

Када је **Цимили**,
витак и **шимили**,
тражио **Мимили**
по лудој кли**мили**,
по љутој **зимили**
- нисмо га **примили**
већ смо **здимили**,
јер је **Цимили**,
очима **тим**, или
напросто - **злимили**,
претио **свимили**,
и **невинимили!** (*Варијације*)

Каламбурска рима нашла је своје место и у Радовићевим причама за децу:

Паде **краљ** и по у **чкаљ** - одвали се **фртаљ**. (*Парче краља*)

Понављања речи

На богатом списку различитих облика понављања, понављања речи у поезији и прози Душана Радовића имају најистакнутије место. У истраживању лексичког фонда књига за децу др Смиљка Васић је утврдила да је Душан Радовић песник који има највећи индекс понављања. У збирци *Поштована децо*, чији укупни речник чини 6261 реч, има 1311 нових речи (индекс понављања је 4,77).

Дистантно понављање једне речи у тексту је релационо, оно истиче разлику у једнаком, поновљена реч се издваја од других и постаје битна за смисао целе песме или приче.

То је било јуче,
у **пола** осам,
на **пола** пута
између Северног и јужног **пола**... (*Шта сам све имао*)

Понављање вишезначне речи, у појединим песмама, претвара се у својеврсну, ефектну и духовиту игру речима:

Када почне лишће да **пада**
обично **пада** и мрак,
уз мрак и киша **пада**
слика јесени јадне.
И на крају,
увек се још неко оклизне
и **падне!** (*Јесен*)

За Радовићев стих и реченицу карактеристично је градацијско, синонимно низање лексичких варијаната. Ово понављање - варирање фактор је експресивности, интонације и ритма.

ЈЕЛЕН
па **стасит**,
па **леп**,
па **рогат!**
У свему **раскошан**,
вредан и **богат**... (*Јелен*)

Прво су мислили да ће он ипак ту негде да **падне**, да **лупи**, да се **разбије**. (*Прича о једној непослушној ноzi*)

Од свих облика понављања, посебну музичку вредност имају **полисиндет** и **асиндет**.

Полисиндет (употребљавање везника при набрајању) ствара непрекидност мелодијског тока.

И крокодокодил онда оде својој кући.
И каже да га је мрав појео **и** да ће сада стално бити добар.
И био је добар **и** више га нико није појео. (*Крокодил*)

Асиндет (изостављање везника) остварује експресивну интонацију и ритмичност, наглашавајући паузу између речи.

Видиш **брeze**
помислиш на **чезе**,

памтиш чезе
сетиш се лепезе
тамног ока
прозирне принцезе... (3)

Значајно место у вертикалном структурирању песме има **анафора**. Јавља се као једночлана, двочлана или вишечлана језичка секвенца која се понавља на почетку више узастопних стихова и својом интонационом енергијом гради мелодијски склад и градацијски семантички низ.

Овај зец
зна да свира,
овај зец
зна да плете,
овај зец
ручак кува,
овај зец
кућу мете. (Плави зеци)

Епифора, понављање исте речи на крају два или више узастопних стихова (иначе ретка у поезији уопште) није необична у песмама Душана Радовића.

Све што **цвета**
хтело би да **цвета** ...
- Нека **цвета**,
и треба да **цвета**. (Здравица)

Палилогија, понављање исте речи на крају једног и на почетку наредног стиха или реченице, поред звучне, има и снажну интегришућу улогу у композицији строфе.

Да и мачке **нешто важно**,
нешто важно раде! (Зашто постоје мишеви)

Имала је кљун - као птица, и реп - као птица, **личила је на птицу**.
Личила је на птицу и слетела на жицу. (Штипалке)

Редупликације су, природно, најефектније код контактних понављања, када су поновљене речи непосредни конституенти. Ритам се интензивира, значење и емоционална боја речи се наглашава.

Чим се нешто **мало, мало** роди... (Лепо је све што је мало)

Живети, живети, лепо је живети! (Здравица)

Бројност примера контактних и дистантних понављања речи код Душана Радовића открива њихово богатство и разноврсност, песник понавља све врсте речи готово подједнако - од именице до узвика:

Одакле нам **руке, руке?** (Најбоља мама на свету) - именица

За доручак **нико** није звао,
а ловити мишеве **нико** није знао. (Гужна песма) - заменица

Шта да раде дланови,
кад су руке **празне**,

као **празне** кутије,
као **празне** вазне? (*Шта да раде дланови*) - придев

Греше и мисле.
Греше и мисле.
Греше, греше,
мисле, мисле
и науче
да
мисле. (*Како деца мисле*) - глагол

Глаголске редупликације су нарочито честе у Радовићевим причама:

Скакаћеш, скакаћеш целе ноћи и тако ћеш стићи у Чараластенску земљу. (*Прича за Горданин сан*)

И тако је **јео, јео** и **јео** док се није најео... (*Прича о незахвалном мишу*)

Појурила мачка миша
чак, чак, чак. (*Кад је био мрак*) - прилог

Бумбар је, децо, био љут
на кишу,
на пчеле што росу сишу,
на широк пут,
на сунцокрет жут... (*Бумбар*) - предлог

Али, али,
али мали жали... (*Л*) - везник

И тако онда више није морао гутати рибаре него **само** алге и **само** конзерве, и **само цакове и сандуке.** (*Како је кит постао домаћа животиња*) - речца

Гле, гле,
све сама чуда! (*Чуда*) - узвик

Реченична понављања

У структури Радовићевог текста карактеристична су и контактна понављања исте реченице или стиха. Такве реченичне редупликације никада нису просто удвајање, оне су начин за фино семантичко нијансирање, могућност да се посебно истакне одређено место, значајно за текст у целини, средство интензификације ритма.

Ал` он је хтео, он је хтео... (*Да ли ми верујете*)

А кад се од њих дугмета скроје
што деци тако лепо стоје
- и онда су fine,
и онда су fine... (*Звезде*)

Понекад се, као у причи *Штипаљке*, понављање реченица претвара у бескрајно низање:

Једна штипаљка уобразида да је птица...
Имала је кљун - као птица, и реп - као птица, личила је на птицу...
Личила је на птицу и слетела на жицу! ...

И друга штупаљка уобразица да је птица.
Имала је кљун - као птица, и реп - као птица, личила је на птицу.
Личила је на ону штупаљку, која је личила на птицу и слетела на жицу...

У песмама Душана Радовића чести су рефрени. **Рефрен** је великог мелодијског потенцијала и јавља се као понављање: једног стиха на крају сваке строфе, последњег стиха у свакој строфи, полустрофе, целе строфе.

У песми *Здравица*, поред бројних других понављања, доминантну улогу има рефрен **Живети, живети, лепо је живети!**, којим се завршавају парне строфе. Он и композиционо, и мелодијски, и семантички обједињује све строфе, а емоционалност песме у сваком новом јављању рефрена постаје све изразитија. Понављање питања **Да ли ми верујете?** у истоименој песми, после сваке строфе, баца ново светло на оно што је претходно изречено, утичући снажно на формирање дечјег доживљаја.

Разноврсност, богатство и особеност Радовићевог рефрена огледа се и у његовој релативној самосталности, која се манифестује у његовој променљивој позицији (он се не јавља само на крају, већ и на почетку строфе) или у слободном варирању рефренских стихова, као што је то у песми *Лепо је све што је мало*:

... Свака буба од хиљаду буба,
свака птица од хиљаду птица,
свака риба од хиљаду риба!...

...Свака звезда од хиљаду звезда,
свака клица од хиљаду клица,
свака песма од безброј песама!...

...Свака буба од хиљаду буба,
свака клица од хиљаду клица,
свака птица од хиљаду птица!...

Широком применом понављања, песник Душан Радовић остварује врхунску једноставност организације текста, истовремено постижући велику разуђеност значења. Звук који се понављањима наглашава није само пратилац значења, већ и сам гради значење. Тако се вишезначност у његовој поезији не ствара само метафоризацијом, већ и симболичким коришћењем звука. Није занемарљива ни хедонистичка информација коју носе понављања, она код слушалаца стварају осећај хармоније, који се претвара у уживање.

ПАРАДИГМАТСКЕ ИГРЕ

Одступања од синтаксичке норме

Једно од најчешћих одступања од синтаксичке норме у Радовићевом књижевном делу за децу јесте **инверзија**.

У Радовићевој реченици често налазимо предикатску инверзију. Стављањем предиката на почетак реченице, Радовић дете уводи у казивање *in medias res*, јер се предикатом увек говори нешто ново о субјекту:

Умири се море, затаји ветар, стаде лађа... (*Замислите*)

Умивао се један дечко
свакога дана, без престанка... (*Да ли ми верујете*)

За субјекат у реченици Душана Радовића сасвим је обично последње место:

Стамболској принцези
стигао је **гост...** (Рам)

На таласу копрца се **сплав...** (Није лако)

Није ретко да је субјекат инвертован тако да се налази на самом крају песме. Гомилајући информације о некоме, песник настоји да тог неког учини загонетним до самог краја:

Хтела је да види шта је доле,
нагла се преко стола и - пала.
Ко?
Једна **виљушка** радознала. (Поука)

У пустињи, где је песак
покорио дуге миље,
где је врелог сунца бљесак
спржио и цвет и биље,
где докони ветар шиша,
без разлога и без сметње,
где не знају шта је киша,
нити кап кише пролетње,
где се ништа не догађа,
нит да игде мрдне врба,
ту још само она рађа
- КАМИЛА и на њој грба! (Камила)

Кад је у питању инверзија на нивоу **синтагме**, најочљивија је у вези **именице и придева**. У конструкцији именица + придев у постпозицији, придев постаје важнији и јачи. То истицање придеву даје пауза - што је она већа, веће је и истицање.

Слика јесени **јадне...** (Јесен)

У природи **голој...** (Рода)

Радовић не преза да инвертује ни устаљене, окамењене синтагме:

Ала је велика и разна
та **Гора Фрушка...** (Ш)

Одступања од норме нарочито су изражајна у инверзији синтагми **именица + атрибутивни генитив**:

Пловио сам добром водом
кроз **таласа** меко ребро...
Над пучином и над бродом
ломило се **ноћи** сребро. (То је било кад је било)

Није ретка код Радовића ни појава **раздвојених зависних синтагми**:

У **зеленој** окупаће се **води...** (Зелена мода)

По крошњи му још траг сунца луга.
Јабука га уловила **жуга**... (*Дрво спава*)

Одступања од лексичке норме

Одступања од лексичке норме у поезији Душана Радовића најчешће настају ради стварања **игре речима**.

Растављање речи

Радовић раставља речи на делове, дајући тим деловима самостално значење. У песми *X* из *Вукове азбуке* у глаголима **предахнути, уздахнути, пресахнути**, Радовић открива и истиче узвик **ах**:

Прича, прича
па пре-**ах**-не,
пева, пева
па изд-**ах**-не,
тече, тече
па прес-**ах**-не...

Слично чини и у песми *Joe King of Nicknames*, где почетном узвику **О** одговара завршно **о** из растављене речи на крају строфе:

О Џо, о Џо, о дивни Џо,
ти ниси то
заслужи-**о**!

У песми *Кад је месец сјао бајно* створен је ритмички каламбур, у коме је сваки стих преломљен на два дела, издвајањем завршног вокала **о** из речи у засебан стих, чиме су остварени хумористички ефекти:

О
КАК ЈЕ ТО БИЛО ЧАРН
О
КАД ЈЕ ЛАХОР КОСУ ДАРН
О
ТЕБИ ДРАГА КЛЕМЕНТАЈН
О
ШТО ВОЛЕЛА СИ МЕ ТРАЈН
О
ШТО ТЕПАЛА СИ МИ ГЛАСН
О
СЛУЖЕЋИ ПЕЦИВО ЧАЈН
О
НИ ПОСНО НИ МНОГО МАСН
О
ДОК ЈЕ КОЊ РЗАО ГЛАСН
О
КРОЗ ОНО ПОЉЕ БЕСКРАЈН
О
ТО ЗБИЉА БЕЈАШЕ ФАЈН
О!

У песми *Прича о Дилу Беру* Радовић је у игри раставио реч **дилбер** на два дела и деловима дао самосталан живот. Нове речи понашају се као име и презиме каубоја-коња новоствореног бића, попут кентаура из грчке митологије. Дил Бер се у песми јавља и у облику Бер Дил и обе речи имају деклинацију именица мушког рода на сугласник.

Ово је прича о Дилу Беру
који је био каубој-коњ,
због ког су даме у несесеру
практиковале о д колоњ.

Дил Бер је био пола и пола;
најлепших ствари најбољи спој,
Бер Дил - слика коњског идола,
Дил Бер - комплетни каубој.

Састављање речи

Супротно, Радовић ствара нове речи састављајући више речи у једну звуковну и значењску целину. Тако је учинио у песми *Строги шериф*. Кратке и реске речи са почетка песме смењују се са дугим и незграпним кованицама (састављеним од више речи) у даљем току песме:

Био један шериф строг,
ни за себе ни за свог,
лудо поштен као бог,
ригорозан само због:
чачкањаносаиува,
дрпањасвегаисвашта,
откуцавањанамало,
штипањанасвестране,
табањанаврањик,
подбрцкивањауцркви,
голицањабезпардона,
чешањакоганесврби,
грабежибезукуса,
пушењабезфилтера!

Скраћивање речи

У језичкој игри, Радовић скраћује речи, али не у складу са нормом за скраћенице. Скраћене речи уз тешко изговорљиво име и презиме *великог човека* чине ову песму блиском народној брзалици:

ВЕЛИКИ ЧОВЕК

Константин (је само име),
Константиновић (само презиме),
виши контр. беогр. саобр. предузећа -
то је све звање његово и занимање.

Састали смо се, цењени Константине Константиновићу,
да вам признамо пред свима:
Ви сте човек, име, презиме и занимање,
каког би свако дете хтело за стрица да има!

Хумористички ефекат је још јачи у песми *На Дивљем западу*, где су скраћене речи које се никад не скраћују, а скраћене су готово до непрепознатљивости:

ТАКО ЈЕ Л.
НА ДИВЉЕМ З.
КАД ПТИЦЕ .
А СУНЦЕ С.

Продужавање речи

У Радовићевој стваралачкој радионици **неологизми** настају и продужавањем речи. У песми *Варијације* из циклуса *Вестерн* налазимо двадесетак речи насталих на тај начин.

Брате и **кумулу**,
имај на **умулу**
тешку **глумулу**
када на **друмулу**
или кроз **шумулу**
прносиш **сумулу**:
чека те **румулу**
у **подрумулу**!

Када је **Цимили**,
витак и **шимили**,
тражио **Мимили**
по лудој **климили**,
по љутој **зимили**,
јер је **Цимили**,
очима тим , или
напросто - **злимили**,
претио **свимили**,
и **невинимили**!

Био је бродолом:
у јарбол **громолом**,
на броду **ломолом...**
Само се **Томолом**
правио **сомолом**
пред морским **зломолом**.

Измишљање речи

Да би остварио жељене ефекте у својим песмама и причама, Радовић је посезао и за **неологизмима**. Да би причу изместио из стварности, Радовић је измислио земљу **Илиндију** у причи *Зашто деца чачкају нос*.

Једном је један мали дечак из далеке земље **Илиндије** извукао из свог носа камилу.

Исто је учинио и у следећим примерима:

Те зиме је у **Падајевцу** било нарочито клизаво. (*Прича о једној непослушној ноzi*)

Када би постојала земља **Алабамија**, у њој би владао краљ **Алабам**, који би сигурно имао сина **Алаба**. (*Прича о краљу Пуши*)

Речи које Радовић измишља понекад су изведене од постојећих речи, у духу нашег језика, а увек су изразито звучне, чудне и смешне.

У чекаоници су нас чекали.

У **бројаоници** су нас бројали.

У **гледаоници** су нас гледали, обично, као што се гледа.

У **ћутаоници** смо ћутали, а кад је било пола пет, они су се извинили и отишли у спаваонице да спавају.

Испред сваке спаваонице они имају по једну малу **зеваоницу** у којој зевају. (*Децо, децо*)

Постоји једна реч у мишјем језику - **шлисицврнд**.

Шлисицврнд треба да значи... чекајте да погледам у речник. Да, шлисицврнд значи - бели мрак.

У мацјем језику постоји реч **трњау**. Дозволите да погледам... Трњау значи апарат.

Морате увек разликовати - мрњау и трњау, јер су то две различите речи.

Кад је мачкама досадило, измислиле су трњау - апарат за хватање мишева. (*Бели мишеви*)

Били су, децо, једном један муж Крокодил и његова жена Крокодилка. И они су имали једног сина - **Крокодокодила**. (*Крокодил*)

Јунак једне Радовићеве приче зове се **Савалоралиновачки**, земља из снова зове се **Чараластенска земља**, а њени становници **Чараластени**, брод на који може ступити свако ко му брзо изговори име зове се **САНГЛБАНГЛТИНГЛТАНГЛРОД**, а за једног љубимца мува песник је створио неологизме: **мувља писта**, **муводром**, **носач мува**, **мувотел**, **мува-туриста**, **мувофил**, **мувоман**, **про мува**, **муволог** (песма *Некролог*).

СЕМАНТИЧКЕ ИГРЕ

Песнички свет је слободна креација, он је фикција чак и кад је изграђен на начелима вероватног и могућег, јер је реални свет у њему стилизован, згуснут, сведен, преобличен. Потреба за другим и другачијим природна је људска потреба, а она је нарочито изражена код деце, која искуствено и интуитивно осећају несавршеност света и своје незадовољство њиме показују тражећи уточиште у неком другом. Радовић им нуди слободну игру која изненада и одједном све може преселити у један свет "каобајаги" у коме су могуће најразличитије промене и трансформације. Предметност објективног света није Радовићева поетска реалност. Тек покренутост и помереност тог света, може постати предмет поезије. Лучки крадљивци могу ући у песму за децу тек кад једне мрачне ноћи украду два лавора мора, ловац ће им се прикључити тек кад улови чудног плавог зеца, штиталке ће постати јунакиње приче тек када уобразе да су птице... Свет Радовићевог књижевног дела је свет који се изграђује маштовитошћу сличној оној која гради свет у дечјој игри. И једно и друго стварање заснива се на фикцији, на деловању у замишљеној ситуацији и претпостављеној "као да" вези између предмета.

Иако полази махом од стварног света, слике које ствара Радовић дају утисак необичног и **зачудног**. Свет његовог уметничког дела дете доживљава као прво виђење, а не као препознавање. **Сусрет са неубичајеним** елементарни је подстицај Радовићевом приповедању:

Био једном један краљ. Не цео већ само три фртаља. Три фртаља краља. Фалио му фртаљ да би био краљ. (*Парче краља*)

Једанпут пре мајмуни уопште нису имали репове. Имали су репове, али то нису били репови него прави правцати кишобрани. Шарени, лепи, што се затварају и отварају. (*Прича о мајмунима*)

Ово је прича о Дилу Беру
који је био каубој-коњ. (*Прича о Дилу Беру*)

У свом књижевном стваралаштву за децу Радовић зачудност гради на логици преокретања и изокретања. Доминантна структура његове поезије и прозе остварује се у форми **контраста** и **парадокса**. Слика са којом се нешто упоређује (контрастира) најчешће изостаје, али се подразумева као норматив, према коме је дата слика померена, супротна, зачуђујућа. У песми *Да ли ми верујете* непрестано се смеђују искази различитог степена уверљивости и истинитости, а истовремено се има на уму оно што је конвенционално и уобичајено у животу и литератури.

Песма започиње исказом из свакодневног живота који се тиче сасвим обичне ствари - умивања. Исказ није апсолутно немогућ, али није ни вероватан.

Умивао се један дечко
свакога дана без престанка

Следи исказ који је апсолутно невероватан, његова истинитост је искључена - Дечаку су порасле уши и истањила се кожа. Дечаков отпор према мајчиним упозорењима и грдњама (мајка је викала "доста") јесте нешто што је уверљиво и вероватно, али је исказ да се дечак због умивања разболео, нешто што би се могло окарактерисати као неистина. Строг лекар из треће строфе животно је уверљив, али је његова заклетва и забрана неистинит исказ.

- Тако ми прслука мог,
вода је крива!
Забрањујем му да се умива!

После сваке строфе јавља се питање *Да ли ми верујете?* Песник као да питањем проверава функционише ли веза између њега и слушалаца, а деца слушаоци у њему траже ослонац за даље отварање према песниковој сугестији.

У стварању зачудног, Радовић је открио креативни значај **наивно-митског**, чаролију временског и просторног удаљавања у измаглицу старих и далеких дешавања, казивања бајки и предања. У тим далеким временима, пошто су сиви мишеви већ имали сиви мрак да се у њему сакрију, бели мишеви су за себе измислили бели мрак (прича *Бели мишеви*). У давној прошлости било је могуће наћи необично, али уверљиво објашњење зашто код мајмуна репови личе на дршке од кишобрана - једноставно, они су пре уместо репова имали праве кишобране, који су се временом поцепали (*Прича о мајмунима*). Митови о каубојима и гусарима, морским вуковима и морским чудовиштима, краљевима и принцезама, извор су многих необичних и чудесних догађања у Радовићевом књижевном делу.

Бизарна тематика и обрада такође су елементи зачудности. Обичне ствари су доведене у сплет скривених односа, обичним стварима се даје важност која зачуђује: старе ципеле се представљају као крокодили, козе разговарају о времену, пегле о пролазности живота, а кукурузи марширају. Радовићева инвенција је неисцрпна. У песми *Глад ноћ*, када огладни, наједе се дана, море једе стене, палац чарапу, а четвртак среду. Среда је **лепа, бледа и резеда** (Ако дани могу у говору одраслих да буду сиви, зашто среда у песми за децу не би могла да буде резеда?). Користећи уобичајено поређење да кит може бити велики као кућа, Радовић онеобичава опис кита Билија тако што га у свим приликама упоређује са кућом.

У приземље великог китовог тела населиле су се три породице. У горње спратове двадесет самаца. (*Како је кит постао домаћа животиња*)

У *Причи о једној непослушној нози* интензивирањем, увеличавањем и умножавањем одређених појава, потпуно се преображава стварност (Људи у Падајевцу, пошто се оклизну и падну у снег,

седе и разговарају о пословима и здрављу деце; обућар Клин се сатима клиза на једној ноzi, јер она неће да га слуша и дозволи му да падне у снег...).

Свет Радовићевог уметничког дела понекад није изграђен од елемената света стварности, већ од језичких ознака у игри. Песма *Где је длака* је језичка игра која се темељи на буквалном схватању идиома *тражити длаку у јајету* (тражити и најмањи повод за приговоре).

Као пчела што у сталном лету
нешто тражи у шареном цвету,
шетао сам по далеком свету
и тражио длаку у јајету!

Поред мора, где маслина дрема,
нађем јаје, али длаке нема!

Захваљујући храбрости, одлучности и снази лирског субјекта, длака је пронађена.

И сада је опет све у реду:
опет длака оно јаје краси...
Навуцимо месечину бледу,
на прозоре дана што се гаси.

И у песми *Шта сам све имао* изграђена је једна нова стварност на елементима игре речју **пола**.

Имао сам, децо, пола стола,
на пола стола - пола вола
и пола динара.

.....
Поједем оно пола вола,
а остане ми пола стола
и пола динара.

Заменим оно пола стола
за пола једног старог чиче,
који је знао пола приче,
а остане ми пола динара.

То је било јуче,
у пола осам,
на пола пута
између Северног и Јужног пола,
дакле - на полутару.

Понекад је, као у песми *Тарам*, крајњи резултат игре потпуна апстракција. Песма личи на арабеску, која се темељи на способности слободног духа за апстрактно кретање вијугавом путањом магијских речи.

Тарам-бартам-беца.
- Шта је тарам?
Тарам је тарам,
барам је барам,
беца је беца,
- тако се варају мала деца!

(Из: Славица Јовановић, *Поетика Душана Радовића*)